

บทที่ 4
สตาลิน

บทที่ 4 สตาลิน

...ทุกสิ่งเปลี่ยนไป จากเดิมที่เคยมุ่งหมายปฏิวัติทางสังคมนิยมทั่วโลก กลายเป็นสังคมนิยมในประเทศเดียว จากระบบการเมืองประชาธิปไตยแห่งกรรมาชนโซเวียต กลายเป็นเผด็จการของเลขาธิการใหญ่ รัฐบาล และจี้ฟียู จากพรรคซึ่งเป็นองค์กรที่มีชีวิตชีวา และแสดงความคิดได้อย่างอิสระและยอมรับหลักวินัยปฏิวัติของมาร์กซ์ โดยเสรี จากมุขมนตรีผู้สืบอำนาจ กลายเป็นคณะทำงานที่กันหน้ากันตาไม่ปรีปาก จากที่เคยเป็นผู้นำ นักการทหารผู้ยิ่งใหญ่แห่งเดือนตุลาคม ผู้ต้องโทษเนรเทศหรือผู้ต้องขัง จากเลนิน เป็นสตาลิน...³⁰

วิกเตอร์ เซอร์กี(Victor Serge)ได้เปรียบเทียบสมัยที่พรรคบอลเชวิกปกครอง โดยมีเลนินเป็นผู้นำกับสมัยของสตาลินไว้ว่ามีความแตกต่างกันอย่างเรียกได้ว่าเป็นสมัยวีรบุรุษกับสมัยทรราชที่เดียว

ยุคใหม่ของสหภาพโซเวียตเริ่มต้นขึ้นเมื่อมีประชุมสมัชชาสหภาพพรรคคอมมิวนิสต์ที่รัสเซียครั้งที่ 15 ในเดือนธันวาคม ค.ศ. 1927 เพราะมีเหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้น คือ มีการพัฒนาโยบายภายในของพรรคคอมมิวนิสต์และการปรับระบบการเมืองและเศรษฐกิจใหม่ ซึ่งใช้ต่อมาจนถึงกาลล่มสลายของจักรวรรดิ สมัชชามีมติให้มุ่งทุ่มเทให้การปฏิวัติภายในประเทศแทนที่การปฏิวัติสากล นั่นคือการจัดวางแผนการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศใหม่และนับตั้งแต่เมื่อได้ลงมือปฏิบัติการตามแผน ประชาชนโซเวียตทั้งหมดต้องพบกับชะตากรรมที่แสนสาหัส ชีวิตต้องได้รับความกระทบกระเทือนยิ่งกว่าเมื่อเกิดภัยใน ค.ศ. 1917 มาก แผนพัฒนาประเทศในสมัยสตาลินชื่อว่าแผนพัฒนาห้าปี(Five Year Plan)

แผนพัฒนาประเทศห้าปี

ตั้งแต่ค.ศ.1924 นักการเมืองและนักเศรษฐศาสตร์โซเวียตได้ถกเถียงโต้แย้งเรื่องอนาคตของรัสเซียมาตลอด และตกลงยอมรับจุดหมายทางสังคมนิยมและการสร้างประเทศให้เป็นอุตสาหกรรม แต่ลงความเห็นไม่ได้ว่าจะไปสู่ความสำเร็จทั้งสองประการนั้นได้อย่างไร นโยบายเศรษฐกิจใหม่ประสบความสำเร็จ แต่ไม่น่าสนใจอีกต่อไปเพราะปัญหาความอยู่รอดของประเทศทางเศรษฐกิจได้ผ่านพ้นไปแล้ว บัดนี้รัสเซียได้ตกอยู่ท่ามกลางศัตรู จึงต้อง

เร่งปรับเข้าสู่ระบบอุตสาหกรรมด้วยลำแข้งของตนเองหรือด้วยทรัพยากรเท่าที่มีอยู่ภายในประเทศ

เยฟเกนี เพรโอบราเซนสกี (Evgeni Preobrazenskii) โฆษกของกลุ่มฝ่ายซ้ายเสนอให้ใช้กฎแจดอกใหญ่ คือ การสะสมทางสังคมนิยมเบื้องต้น เพื่อให้รัสเซียได้ก้าวสู่ระบบอุตสาหกรรมและสังคมนิยมได้ เนื่องจากโซเวียตไม่มีอาณานิคม จึงต้องกำหนดราคาสินค้าเกษตรให้ต่ำและเก็บภาษีชาวนาชาวไรให้หนักเพื่อนำมาลงทุนด้านอุตสาหกรรม นโยบายเศรษฐกิจใหม่ช่วยให้เศรษฐกิจฟื้นตัวแต่ไม่ช่วยให้มีทุนมากพอสำหรับใช้ในอุตสาหกรรมและพัฒนาการขนส่งและที่อยู่อาศัยได้ ถ้าส่วนกลางวางแผนได้ดีพอ จะช่วยให้มีทุนมหาศาลเพื่อใช้เร่งสร้างอุตสาหกรรมหนักให้ก้าวหน้าได้อย่างรวดเร็ว สังคมนิยมโซเวียตก็จะเกิดขึ้นได้เร็ว อย่างไรก็ตามสิ่งที่ต้องยุติสภาพที่เป็นอยู่นี้เสีย ไม่ควรยินยอมให้กูลักส์ และเนปเมนส์อีกต่อไป หรือตส์ก็เองเคยเสนอให้เร่งสร้างความเจริญด้านอุตสาหกรรมอย่างรวดเร็ว แต่ยังคงสนับสนุนให้มีการปฏิวัติสากล การปฏิวัติสากลในประเทศอื่นที่เจริญแล้วจะช่วยส่งเสริมอุตสาหกรรมโซเวียต จึงไม่จำเป็นต้องเวนคืนทรัพย์สินของกูลักส์

อย่างไรก็ดี บุคารินเห็นว่าวิธีการของกลุ่มฝ่ายซ้ายจะทำให้กูลักส์เป็นปฏิปักษ์และทำลายภาคีกรรมกรและชาวนาชาวไร ซึ่งจะเป็นอันตรายต่อระบอบการเมืองการปกครองได้ การรีดภาษีจากชาวนาชาวไรอย่างหนักเท่ากับกำหนดราคาสินค้าอุตสาหกรรมสูงเกินกว่าชาวนาชาวไรจะซื้อได้ ัญญาหารในท้องตลาดจะลดปริมาณลง จึงควรตัดราคาสินค้าอุตสาหกรรมและสนับสนุนชาวนาชาวไรให้ผลิตอย่างอิสระและอาศัยส่วนที่เหลือเป็นทุนขยายตลาดภายในและอุดหนุนการผลิตด้านอุตสาหกรรม นั่นคือ การสร้างสังคมนิยมโดยอาศัยความร่วมมือจากภาคเกษตรและให้ต่ำเนินอย่างค่อยเป็นค่อยไป บุคารินประเมินอำนาจเศรษฐกิจของชาวนาชาวไรสูงและเห็นว่าภาคีกรรมกรและชาวนาชาวไรเป็นสิ่งที่ละเมิดมิได้ อุตสาหกรรมของสหภาพโซเวียตต้องอาศัยความนุ่มนวลมากกว่าอุตสาหกรรมในระบบทุน ไม่เช่นนั้นสังคมนิยมจะไม่อาจบังเกิดขึ้นได้

การที่บุคารินเสนอให้พัฒนาตลาดภายใน ปรับภาษีรายได้และใช้วิธีเก็บออมนั้น กลุ่มฝ่ายซ้ายไม่เห็นด้วยว่าทุนที่ได้จากส่วนที่เหลือนั้นจำนวนน้อยเกินไป และเห็นควรรีบเร่งสร้างเฉพาะอุตสาหกรรมหนักให้ก้าวหน้าทันที บุคารินประณามความคิดของกลุ่มฝ่ายซ้ายว่าเป็น "เศษความฝันจากสงครามคอมมิวนิสต์" และไม่รู้จักพลังอุปสงค์อุปทานของตลาดดีพอ สหภาพโซเวียตควรเร่งผลิตอุตสาหกรรมเครื่องอุปโภค ยิ่งได้แย้งลึกลงไปในรายละเอียดมากเท่าใด ความขัดแย้งระหว่างผู้นำพรรคกลับลดน้อยลง ในที่สุด บุคารินยอมรับว่าจำเป็นต้อง

สร้างความเจริญให้รัสเซีย เพราะถ้าเร็วกว่า ค.ศ. 1926 พรรคจะสูญเสียขวัญกำลังใจและ
ความกระตือรือร้นไป ขณะเมื่อดำเนินนโยบายเศรษฐกิจใหม่นี้ ภาคเอกชนยังไม่อาจสู้ภาครัฐ
ได้ แต่ต่อไปอาจนำสู่ระบบทุนนิยมเสรีได้ ชาวนาชาวไรจะพึงพอใจการอุปโภคมากขึ้น แต่จะไม่
เต็มใจหรือไม่สามารถอุดหนุนอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ได้ นโยบายเศรษฐกิจใหม่เป็นการถอย
จากสังคมนิยมและเป็นเพียงมาตรการชั่วคราว ซึ่งบัดนี้ความจำเป็นพ้นไปแล้ว และอาจก่อให้เกิด
ปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคมได้ด้วยดังเช่นวิกฤตการณ์กรรโกร เป็นต้น อย่างไรก็ตามเพร
โอบราเชนสกีเองก็เตือนว่ามีความเสี่ยงอยู่มากเช่นกัน หากจะทำการเปลี่ยนแปลง สตาลิน
สนับสนุนบุคลากรในการอภิปราย แต่หลังจากได้ขจัดกลุ่มฝ่ายซ้ายไปแล้ว ก็กลับนำนโยบายของ
ฝ่ายซ้ายมาใช้ คือเร่งสร้างประเทศให้เป็นประเทศอุตสาหกรรม โดยยอมรับทฤษฎีของเพร
โอบราเชนสกีเรื่องการสะสมทางสังคมนิยมเบื้องต้นเพราะโซเวียตไม่มีอาณานิคม ไม่ได้ทำ
สงครามรุกรานประเทศอื่น และไม่มีสินเชื่อกับต่างประเทศ จำเป็นต้องใช้ทรัพยากรภายใน
โดยเฉพาะด้านเกษตรกรรม ชาวนาชาวไรต้องเสียสละอย่างหนักเพื่อให้รัสเซียได้เป็นประเทศ
อุตสาหกรรม สตาลินตัดสินใจใช้นโยบายสร้างความเจริญทางอุตสาหกรรมควบคู่กับการใช้
ระบบรวมกับเกษตรกรรมและเรียกร้องให้ได้บรรลุเป้าหมายเกินกว่าที่กลุ่มฝ่ายซ้ายเคยกำหนด
ไว้

การวางแผนเศรษฐกิจของประเทศเป็นเรื่องที่ประเทศอำนาจสำคัญๆ กระทำ
กันตั้งแต่สมัยสงครามโลกครั้งที่ 1 เลนินได้เวนคืนอุตสาหกรรมรัสเซียเข้าเป็นของรัฐและสนใจ
การผลิตไฟฟ้าเป็นอย่างมากถึงกับมีคำขวัญว่า“ใช้กระแสไฟฟ้าบวกกับอำนาจโซเวียตเท่ากับ
ลัทธิคอมมิวนิสต์” และจัดตั้งคณะกรรมการไฟฟ้าขึ้นในค.ศ.1920 ในค.ศ.1921 โซเวียต
จัดตั้งคณะกรรมการวางแผนงานเศรษฐกิจแห่งชาติ หรือโกสแปลน (Gosplan) ขึ้น เพื่อ
ฟื้นฟูอุตสาหกรรมที่เสียหายจากสงคราม หน่วยงานนี้(Gosplan)ศึกษาเกี่ยวกับทรัพยากรและ
การผลิต จนในที่สุดก็มาถึงแผนพัฒนาประเทศห้าปี อย่างไรก็ตามนี้ไม่ใช่แต่นักทฤษฎีมาร์กซ์ซิสต์
เท่านั้นที่คิดเรื่องการฟื้นฟูเศรษฐกิจ วิศวกรอย่างเบเชิล กรินเวทสกี (Basil Grinevetskii) ได้
เขียนเรื่อง “อนาคตอุตสาหกรรมรัสเซียหลังสงคราม” (ค.ศ. 1919) ให้พิจารณาประเภทของ
อุตสาหกรรมตามสภาพภูมิศาสตร์ คืออุตสาหกรรมในประเทศเป็นสิ่งสำคัญ ให้ตั้งโรงงานใกล้กับ
แหล่งวัตถุดิบเพื่อตัดปัญหาการขนส่ง และให้พัฒนาอูราลและไซบีเรียตะวันตกที่อุดมสมบูรณ์
ยังไม่ได้ใช้ประโยชน์เต็มที่และอยู่ไกลจากการรุกรานของทหารต่างชาติ โกสแปลนอาศัยความ
คิดของกรินเวทสกีเป็นพื้นฐานร่างแผนพัฒนาห้าปีขึ้น

เนื่องจากทฤษฎีของมาร์กซ์ไม่ได้ระบุชัดเจนเรื่องแผนเศรษฐกิจและไม่ได้ให้รายละเอียดของการดำเนินงานอย่างเป็นขั้นตอน เมื่อถึงคราวเผชิญเหตุการณ์เฉพาะหน้า ผู้นำโซเวียตจึงต้องตัดสินใจเอง ทั้งที่มองทางข้างหน้าได้ไม่ชัดเจน การที่ต้องเป็นผู้นำไปในทางแห่งการปฏิบัติทำให้ต้องเร่งรัดบังคับใช้ระบบรวม มาร์กซ์ไม่ได้กล่าวถึงเรื่องการปรับเปลี่ยนประเทศให้เจริญก้าวหน้าด้านอุตสาหกรรมจนถึงขั้นที่จะปฏิบัติได้ กล่าวเพียงว่าการปฏิบัติเกิดขึ้นในประเทศที่เจริญทางด้านอุตสาหกรรมอย่างที่สุด ดังนั้นแต่กิจการแห่งชนชั้นแรงงานในประเทศที่เป็นของชาวนาชาวไร่จึงเป็นเรื่องผิดปกติ ตามหลักแล้วรัสเซียไม่มีอุตสาหกรรมและชนชั้นกรรมาชีพที่เป็นเงื่อนไขให้ปฏิบัติได้ นักปฏิวัติจำต้องสร้างขึ้นเอง มาร์กซ์จึงเป็นผู้ว่าด้วยหลักการ บอลเชวิกว่าเรื่องรายละเอียด การใช้ระบบรวมกับเกษตรกรรมจึงเป็นขั้นตอนสำคัญ ที่จะให้พ้นจากระบบการถือครองทรัพย์สินและการผลิตของบุคคลและชนชั้นนายทุนมาเป็นสังคมนิยม

แผนพัฒนาห้าปีฉบับที่ 1 เริ่มตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม ค.ศ.1928 ถึงวันที่ 31 ธันวาคม ค.ศ.1932 นั่นคือเวลาสี่ปีกับสามเดือนไม่ใช่ห้าปี การเร่งปฏิบัติการเพื่อให้แผนลุล่วงอย่างรวดเร็วเป็นการรุกทางสังคมนิยม โกลาเปลนซึ่งประกอบด้วยมืออาชีพและส่วนใหญ่ไม่ใช่สมาชิกพรรค วางแผนขยายอุตสาหกรรมราวร้อยละ 80 ภายในห้าปี แต่พรรคต้องการให้แผนพัฒนาห้าปีฉบับแรกแล้วเสร็จภายในสี่ปี เพื่อผลทางด้านจิตวิทยาและสำหรับกลุ่มฝ่ายซ้ายเมื่อผลปรากฏว่าทำได้ สมัชชาพรรคคอมมิวนิสต์ครั้งที่ 16 ในเดือนเมษายน ค.ศ.1929 จึงกำหนดเป้าหมายสูงขึ้นอีกโดยไม่พิจารณาอุปสรรคและความเป็นไปได้ สตาลินกล่าวว่า "ไม่มีปรากฏการณ์ใดที่บอลเชวิคจะทำลายลงไม่ได้"

เราเดินหน้าเต็มที่โดยอาศัยอุตสาหกรรม มุ่งสู่สังคมนิยม ละทิ้งภูมิหลังความเป็นเชื้อชาติเก่าแก่ร้อยปีของเราไว้เบื้องหลัง เราจะกลายเป็นแดนแห่งโลหะ...รถยนต์... แทรกเตอร์...(จากนั้น)ให้ทุนนิยมขุนนาง...พยายามกวาดตามแล้วจะให้เห็นกันว่าประเทศใดที่จะถูกตราหน้าว่าล้มล้าง และประเทศใดแน่ที่เจริญก้าวหน้า³¹

แผนพัฒนาห้าปีมีเป้าหมายหลักคือการพัฒนาอุตสาหกรรมหนักรวมถึงการสร้างเครื่องจักรกล ในแผนแรกประมาณการลงทุนที่อุตสาหกรรมหนักร้อยละ 86 อุตสาหกรรมสาขาอื่นได้แก่ เคมี เครื่องยนต์ เครื่องจักรกล การเกษตร การบิน อุปกรณ์เครื่องยนต์ และการไฟฟ้า ในช่วงต้นยังลงทุนได้น้อยและไม่เป็นขั้นเป็นอัน แต่มีการสร้างโรงงานขึ้นกว่า 15 แห่ง ศูนย์อุตสาหกรรมขนาดมหึมา ได้แก่ แมกนีโตสโตรอิโนอูราล คูซเนตสโตรอิโนโซบีเรียตะวันตกปรากฏเป็นรูปร่างขึ้น มีการสร้างเมืองขึ้นในป่า เช่นเมืองแมกนีโตกอร์สค์ซึ่งมี

ผู้อาศัยอยู่ถึงสองแสนคนภายในไม่กี่ปี ตัวเลขประมาณความสำเร็จทางอุตสาหกรรมอย่างเป็นทางการถึงร้อยละ 93.7 ภายในสี่ปีสามเดือน ซึ่งโซเวียตถือว่าเป็นความสำเร็จอย่างยิ่ง อุตสาหกรรมหนักผลิตได้ร้อยละ 103.4 อุตสาหกรรมเครื่องอุปโภคได้ร้อยละ 84.9 แต่ตัวเลขและการประมาณการของโซเวียตไม่อาจบ่งบอกถึงผลแท้จริงของแผนห้าปีฉบับแรกนี้ได้ แผนนี้มีโครงการใหญ่โตมากมาย หลายโครงการยังไม่แล้วเสร็จ บางโครงการ เช่นคลองเชื่อมทะเลชาว-โวลก้าก็ใช้แรงงานบังคับ ในที่แห่งอื่นก็ใช้อาสาสมัครเช่น แมกนีโตสโตรอิโนอูราล ซึ่งเป็นหมู่บ้านขนาดเล็กกลายเป็นศูนย์หลอมโลหะขนาดใหญ่ โซเวียตใช้วิธีทางสถิติประมาณการซึ่งในสมัยนั้นความแม่นยำยังมีจำกัดและผิดพลาดได้ และยังเป็นเรื่องยากที่จะประเมินเพราะเน้นปริมาณมากกว่าคุณภาพ นอกจากนั้นบางเรื่องกำหนดเป้าหมายไว้สูงเกินไปและบางเรื่องต่ำไป ความสำเร็จในการผลิตในแต่ละรายการจึงต่างกันมาก การโหมทุ่มเทแก่ด้านอุตสาหกรรมหนักยังก่อให้เกิดความขาดแคลนเครื่องอุปโภค จนต้องใช่วิธีปันส่วน ประชาชนทั่วไปประสบความยากลำบากเพราะต้องทำงานหนักอย่างไม่เคยต้องทำมาก่อน มีการเกณฑ์บังคับใช้แรงงานทั่วไปแบบกึ่งทหารทั่วประเทศ

ความเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงเกิดขึ้นในชนบทเมื่อมีการนำระบบรวมมาใช้กับเกษตรกรรม ในตอนแรกกำหนดให้ใช้อย่างจำกัดเพียงร้อยละ 14 และให้มีความคืบหน้าอย่างค่อยเป็นค่อยไป การปรับให้ชาวนาชาวไร่ระดับกลางและที่ยากจนในเขตที่เลือกไว้เข้าในระบบรวมได้ผล ในช่วงเดือนมิถุนายนถึงตุลาคมเพิ่มเป็นเท่าตัว มีผู้คนส่วนหนึ่งคัดค้านต่อต้านอย่างจริงจัง แต่สตาลินก็ออกคำสั่งให้ใช้ระบบรวมโดยทั่วไป โซเวียตทุ่มกำลังบุกนาไร่ของเอกชน รัฐบาลพบว่าการใช้ระบบรวมช่วยให้รัฐสามารถควบคุมแรงงานและผลิตผลของชาวนาชาวไร่ได้ จะริ่ร่ำมั่งคั่งทางอุตสาหกรรมสักเท่าใดก็ได้ การที่สตาลินตัดสินใจใช้ระบบรวมกับเกษตรกรรมอย่างเต็มที่ มีสาเหตุสำคัญคือวิกฤตการณ์ขาดแคลนธัญญาหาร ใน ค.ศ. 1927-8 ผลผลิตจากนาไร่มีปริมาณสูงถึงระดับการผลิตได้ในสมัยก่อนสงคราม แต่อาหารในตลาดกลับมีน้อยเพราะมาตรการกำหนดราคาของรัฐ ชาวนาชาวไร่กักตุนผลผลิตเพื่อรอราคา ชาวนาชาวไร่ราวร้อยละ 80 ของประชากรทั้งประเทศที่ดำเนินการนาไร่เอกชนขนาดย่อมมีถึงร้อยละ 97 ของที่เพาะปลูกได้ มีนาไร่ร้อยละ 1.5 และนารวมร้อยละ 1.2 เท่านั้น เมื่อมีประกาศใช้ระบบรวมทั่วไป สมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์และกรรมกรที่ไว้ใจได้ราว 25,000 คน มุ่งสู่หมู่บ้านต่าง ๆ เพื่อจัดตั้งนารวม (Kolkhozy) และสถาปนาสังคมนิยม ชั่วรัฐบาล หน่วยงานของพรรคพร้อมกำลังตำรวจและทหารเท่าที่จำเป็นควบคุมนาไร่เข้าระบบรวม หมายถึงการรวบรวมนาไร่อิสระนับล้านแห่งเข้าเป็นหน่วยผลิตทางเกษตรขนาดมหึมาซึ่งเป็นของรัฐ หมู่บ้านต้อง

มอบพืชพันธุ์แก่รัฐในราคาต่ำ แต่กุกส์ประเมินราคาผลผลิตที่ส่งมอบแก่รัฐสูงกว่าที่ควร เมื่อไม่มีการตกลงรายละเอียดของการปฏิบัติงาน เจ้าหน้าที่เพียงรับหลักการให้ลงมือปฏิบัติการเร่งด่วน ขจัดอุปสรรคทุกประการ ปฏิเสธข้อเสนอลูกจ้างชาวนาชาวไร่และดำเนินมาตรการเฉพาะหน้าเอง เมื่อเริ่มใช้ระบบรวม ชาวนาชาวไร่ทั่วไปต่อต้าน ความทุกข์ยากใหญ่หลวงจึงบังเกิดขึ้น รัฐใช้กำลังปราบปรามกลุ่มกบฏ และทำลายหมู่บ้านเพื่อบังคับเข้าระบบรวม พวกชาวนาชาวไร่พากันล้มปศุสัตว์ที่ตนมีอยู่เสียเพื่อไม่ให้นารวมได้ไป มากกว่าครึ่งของจำนวนทั้งหมด วัวควายราวร้อยละ 45 แกะแพะราว 2 ใน 3 สูญหายไป ในเดือนธันวาคม ค.ศ. 1929 สตาลินออกคำสั่งให้จัดการ “ชำระ” กุกส์โดยให้ชาวนาชาวไร่ระดับกลางและยากจนจัดการกับศัตรูทางชนชั้น กุกส์ไม่ได้รับอนุญาตเข้าสู่ระบบนารวมด้วยคำขวัญว่า “โจมตีชาวนารวย” เพื่อนบ้านยากจนขโมยทรัพย์สินของกุกส์ได้ รัฐบาลเก็บภาษีและเรียกเก็บพืชผลและปศุสัตว์อย่างเกินควร สภาพชีวิตกลับไปเหมือนสมัย ค.ศ. 1918 มีบทลงโทษสำหรับผู้มีทรัพย์สินเกินกว่าที่กำหนดให้มีได้ ชาวนาชาวไร่ล้มวัวควายที่มีไม่กี่ตัวเพื่อไม่ให้ได้ชื่อว่าเป็นกุกส์ คนจำนวนมากเลือกลี้ภัยออกนอกประเทศ ซึ่งมักจะเป็นพวกต่างชาติ ได้แก่ สวีเดน และเยอรมัน แต่คนส่วนใหญ่เลือกต่อสู้กับเจ้าหน้าที่รัฐ ปลาย ค.ศ. 1929 ชาวนาชาวไร่หลายร้อยคนเสียชีวิต รัฐบาลตัดสินใจปราบปรามชาวนาชาวไร่ร้ายอย่างจริงจัง ในเดือนมกราคม ค.ศ. 1930 รัฐก็ตกกันชาวนาชาวไร่ร้ายไม่ให้เข้าร่วมกิจกรรมของหมู่บ้านด้วยการยุบสภาโซเวียตระดับหมู่บ้าน แล้วตั้งขึ้นใหม่ให้ประกอบด้วยชาวนาชาวไร่ที่ยากจนทั้งสิ้น ให้กรรมการและชาวนาชาวไร่ยากจนเข้ายึดอาศัยบ้านของชาวนาชาวไร่ร้าย ยึดทรัพย์สินและปศุสัตว์ของชาวนาชาวไร่ร้ายให้เป็นของนารวม ชาวนาชาวไร่ร้ายเหลือทางเดียว คือลี้หนี รัฐสำเลียงชาวนาชาวไร่และครอบครัวนับหมื่นขึ้นเหนือและไปยังตะวันออกเพื่อเข้าค่ายกักกัน บังคับใช้แรงงานในไซบีเรียและเอเชียกลาง มีหน่วยตำรวจโอจีพียู (OGPU) ควบคุม รัฐบาลใช้แรงงานบังคับนี้สร้างอาคารสถานที่สาธารณะและสาธารณูปโภคต่างๆ เช่น ให้ชุดคลุม สวมรองเท้าและทางรถไฟ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม รัฐบาลยินยอมให้บ้างบางประการ เช่น กุกส์ที่มีบุตรอยู่ในกองทัพหรือเป็นข้าราชการหรือทำงานในโรงงานจะได้กลับหมู่บ้าน เว้นแต่จะไม่มีชีวิตรอดแล้ว มีรายงานว่าครอบครัวกุกส์ที่ถูกกวาดต้อนเข้าค่ายกักกันแรงงานมีประมาณห้าล้านคน เหลือรอดกลับมาน้อยมาก

หลังจากปฏิบัติการนารวมได้ราว 15 เดือน ปราฟดำได้ตีพิมพ์บทความของสตาลิน เรื่อง “วิงเวียนกับความสำเร็จ” (Dizzy with Success) ในเดือนมีนาคม ค.ศ. 1930 ซึ่งวิจารณ์การทำงานของเจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติการตามนโยบายรวมกันว่ามีความกระตือรือร้น เอาจริง เอาจังเกินไป สตาลินไม่ชอบให้ใช้วิธีรุนแรง และย้ำเตือนว่าระบบรวมควรตั้งอยู่บนหลักของ

ความสนใจไม่ใช้ใช้กำลังบังคับ สตาลินประกาศให้ชาวนารวมได้รับสิทธิบางประการ ได้แก่ สิทธิถือครองที่ดินขนาดเล็ก และเก็บสัตว์เลี้ยงและเปิดไถไถได้จำนวนหนึ่ง การเน้นเรื่องความสนใจทำให้จำนวนสมาชิกรวมลดลงอย่างมาก จากเดือนมีนาคม ค.ศ. 1930 ที่มี 14 ล้านครอบครัว เหลือเพียง 5 ล้านครอบครัวในเดือนพฤษภาคม แต่ไม่นานกลับเพิ่มจำนวนขึ้น เนื่องจากเจ้าหน้าที่รัฐผ่อนปรนมากขึ้นและใช้วิธีชักจูงแทน เช่นการงดเว้นภาษีชั่วคราว ให้สิทธิพิเศษรับผลิตภัณฑ์ต่างๆ ได้ก่อนพวกอื่น มีการปรับปรุงสภาพทั่วไปภายในเขตนารวม และอุดหนุนให้ได้ทำงานได้สะดวกขึ้นและไม่เปลืองแรง และให้ผลิตได้มากกว่าที่จะทำได้โดยเอกเทศ ในช่วงปลายสมัยแผนพัฒนาห้าปีฉบับแรก สมาชิกรวมมีมากกว่า 14 ล้านครอบครัว เขตนารวมมีพื้นที่ร้อยละ 68 ของพื้นที่เพาะปลูกได้ทั้งหมด ร้อยละ 10 เป็นนารัฐ และร้อยละ 22 เป็นนาไร่เอกชน นับว่าแผนห้าปีฉบับแรกประสบความสำเร็จเหนือคาดหมาย

รัฐบาลโซเวียตน่าจะพอใจเลือกระบบนารัฐ (Sovkhozy) ซึ่งมีลักษณะสังคมนิยมเต็มรูปมากกว่านารวม นารัฐคือหน่วยผลิตทางเกษตรที่รัฐเป็นเจ้าของโดยอาศัยแรงงานรับจ้าง นารัฐสถานทดลองในภูมิภาคที่พัฒนาขึ้นใหม่ผลิตธัญพืชได้ผลอย่างมหาศาล รวมทั้งงานที่มอบหมายให้ทำอีกหลายอย่างที่สำคัญ ทำให้ดูเหมือนว่านารัฐจะมีความสำคัญต่อเศรษฐกิจโซเวียตมากกว่าที่ควรจะเป็นได้เมื่อพิจารณาเขตนารัฐเท่าที่มีอยู่ อย่างไรก็ตามผู้ทรงอำนาจของพรรคคอมมิวนิสต์กลับไม่ใช้นารัฐเป็นฐานต้นแบบของการจัดหน่วยผลิตทางเกษตรของประเทศ กลับใช้นารวมเป็นบรรทัดฐานสำหรับชนบทรัสเซีย เศรษฐกิจการเกษตรแบบรวมหรือ นารวม(Kollektivnoe Khoziaistvo-Kolkhozy) มีสมาชิกทั้งหมดของนารวมเป็นเจ้าของรัฐดูแลให้ดำเนินการสร้างผลผลิตตามจำนวนที่รัฐกำหนด และส่งมอบผลิตผลนั้นแก่รัฐ โดยทั่วไปจะมีการจัดการเกี่ยวกับผลิตผล ดังนี้คือ ส่วนหนึ่งรัฐรับไปเป็นภาษีและที่รัฐให้ราคาตามที่กำหนดไว้ ส่วนที่สองเป็นเมล็ดพันธุ์สำหรับใช้เพาะเลี้ยงต่อไปและให้กับสถานีแทรกเตอร์ ส่วนที่สามสมาชิกรวมจะได้รับส่วนแบ่งโดยคิดจาก "วันทำงาน" ซึ่งเป็นหน่วยการใช้แรงงานที่ใช้ในนารวม ส่วนที่เหลือสมทบเข้ากองทุนรวมใช้เมื่อมีเหตุจำเป็นทางสังคมและวัฒนธรรม สมาชิกรวมสามารถเพาะปลูกในที่ดินของตนได้ซึ่งได้ผลดีเช่นกัน นารวมมีสถานีแทรกเตอร์ (The Machine Tractor Station) บริการเครื่องยนต์กลไกแก่นารวมโดยเฉพาะในฤดูเก็บเกี่ยว ช่วยประสานงานระหว่างเขตนารวมและควบคุมดูแลโดยทางปฏิบัติ โซเวียตพบว่าเป็นเรื่องง่ายที่จะจัดตั้งระบบนารวมในภูมิภาคต่างๆ ที่มีการทำเกษตรกรรมแบบประชาคมอยู่แล้ว ง่ายกว่าจัดตั้งในเขตนาไร่เอกชน เช่นในยูเครน แต่นารวมไม่ได้มีลักษณะเหมือนประชาคมเท่าใดนัก สมาชิกประชาคมเป็นเจ้าของที่ดินร่วมกันแต่ต่างแยกกันลงแรงในที่ที่ดินได้รับมอบหมายให้ทำ

ไม่มีใครมาขู่นาย และใช้วิธีทำนาไร่แบบเก่า นารวมมีสาระอยู่ที่การจัดระเบียบงานเป็นหน่วย และเกณฑ์แรงงานให้ทำ โขเวียดนำทุนจากภาคเกษตรมาดำเนินการอุตสาหกรรมโดยจ่ายค่าตอบแทนผลผลิตแก่นารวมในราคาต่ำสุดเมื่อเทียบกับราคาที่คิดกับผู้บริโภค ที่เหลือส่วนใหญ่รัฐรับจากการกำหนดอัตราภาษีแก่ผู้บริโภคทั้งหมด รัฐควบคุมค่าจ้างให้อยู่ในขั้นต่ำและใช้วิธีการตุ้นให้ผลิตมาก ๆ ภาษีเป็นหลักการเงินของอุตสาหกรรมโซเวียดเรื่อยมา ในระยะสั้นความสำเร็จของแผนพัฒนาห้าปีจึงมีมากมหาศาล ภายในสี่ปีรายได้ของชาติเพิ่มขึ้นจาก 27 พันล้านรูเบิล (ค.ศ. 1926-7) เป็น 45 พันล้านรูเบิล ใน ค.ศ. 1932 ทุนที่ลงในภาคอุตสาหกรรมจากสองพันล้านเพิ่มเป็นเก้าพันล้านรูเบิล

แม้ว่ารัฐบาลโซเวียดจะประสบความสำเร็จ ความเสียหายที่เกิดจากการดำเนินการตามแผนก็มีมากมายเหลือเกิน ตั้งแต่ ค.ศ. 1929-33 ที่รัฐยึดพืชพันธุ์ธัญญาหารปศุสัตว์และที่ชาวนาชาวไร่ได้ทำขายเอง มาในโซเวียดลดจำนวนจาก 34 ล้านตัวเหลือเพียง 16.6 ล้านตัว วัวควาย 68.1 ล้านตัวเหลือ 38.6 แกะแพะ 147.2 ล้านตัวเหลือ 50.6 หมู 20.9 เหลือ 12.2 ล้านตัว การทำลายโครงสร้างเก่าเพื่อจัดตั้งใหม่ก่อความวุ่นวายโกลาหลและผลผลิตตกต่ำลง ความอดอยากยากแค้นย่อมเกิดแก่ประชากรรัสเซียอย่างเลี่ยงไม่ได้ ใน ค.ศ. 1931-2 เกิดภัยแล้งที่ทำให้ไม่สามารถเข้าใจได้ว่าคนรัสเซียทนสภาพขาดแคลนนั้นได้อย่างไร ความสำเร็จที่เกิดขึ้น เกิดจากความพยายามของคนหลายกลุ่มที่ต้องการพัฒนาชาติให้มั่งคั่งขึ้น ได้แก่ วิศวกรและช่างเทคนิค เป็นต้น สมาชิกพรรคและยูเวนคอมมิวนิสต์ได้แรงบันดาลใจจากภาพการสร้างสังคมนิยมในประเทศเดียวและยอมรับรู้เรื่องที่ทุนนิยมตีวงล้อม ซึ่งจำเป็นต้องเตรียมการรับมือกับการโจมตีที่อาจเกิดขึ้น ด้วยมีความรู้สึกทางชาตินิยม ชาวรัสเซียรับรู้สภาพการณ์ในช่วงปีแรกของแผนพัฒนาว่าชาติเพิ่งผ่านการปฏิวัติและสงครามและยังต้องต่อสู้เพื่อให้รอดพ้นสภาพหลังเหตุการณ์นั้น พวกเขาจึงสามารถทนรับสภาพการณ์ขาดแคลนอย่างยิ่งนี้ได้ สตาลินกล่าวในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1931 ว่า “เราถ้าหลังประเทศที่เจริญก้าวหน้าอยู่ราว 50 ถึง 100 ปี เราต้องไล่กวาดให้ทันภายใน 10 ปี เราจะทำเช่นนั้นหรือจะให้พวกมันเหยียบย่ำเรา” อีกสิบปีสี่เดือนต่อมา ฮิตเลอร์ก็บุกรัสเซีย

แผนพัฒนาห้าปีฉบับที่ 2 เริ่มในค.ศ.1933 สิ้นสุดในค.ศ.1937 ฉบับที่ 3 เริ่มในค.ศ.1938 แต่ในเดือนมิถุนายน ค.ศ. 1941 ฮิตเลอร์ได้บุกรัสเซีย แม้จะเสียจังหวะแต่คงดำเนินการตามแผนต่อไปโดยยึดเป้าหมายและวิธีการเดิมคือเน้นอุตสาหกรรมหนักและจัดระบบรวมด้านเกษตรให้แล้วเสร็จ งานหลักคือเกณฑ์แรงงานและทรัพยากรในประเทศมาใช้ ชาวโซเวียดต้องมีชีวิตที่เกือบเหมือนตกอยู่ในสมรภูมิอีกแปดปีครึ่ง แผนพัฒนาห้าปีทั้งสามฉบับ

แตกต่างกันอยู่บ้างบางประการ ฉบับที่ 2 ต้องอาศัยผู้ชำนาญการเฉพาะสาขาวิชามากกว่าฉบับแรก มีการปรับรายการผลิตประเภทต่างๆ ให้ได้สมดุลมากขึ้น ไม่ให้เกินหรือต่ำกว่าเป้าหมายจนเกินไป เน้นที่ความเป็นเอกทางด้านเทคนิค รวมทั้งการสร้างอุปกรณ์ทางด้านเครื่องยนต์ที่สลับซับซ้อนเป็นพิเศษ และเครื่องมือสำหรับใช้เฉพาะ เป็นต้นด้วย และผลิตเครื่องอุปโภคมากกว่าแผนพัฒนาฉบับแรก อย่างไรก็ตาม รัฐบาลต้องเผชิญภาวะวิกฤตที่จำเป็นต้องตัดสินใจด้านการทหาร แม้ว่าในแผนจะมีเรื่องการทหารบรรจุอยู่โดยเชื่อมโยงกับอุดมการณ์แล้วก็ตาม เมื่อแรกปรับประเทศเข้าสู่ระบบอุตสาหกรรม สตาลินและคณะอื่นกรานให้สร้างรัฐสังคมนิยมที่ทรงอำนาจโดยเร็ว "ภายในสิบปีไม่เช่นนั้นทุนนิยมจะเข้าทำลาย" ตั้งแต่ ค.ศ. 1930 ดังกล่าวนี้อาจจะเป็นจริงมากขึ้นทุกที และอันตรายปรากฏชัดขึ้น ผู้นำโซเวียตพยายามเต็มที่ให้กองทัพแดงมีกำลังอาวุธยุทธโปกรณ์พร้อม และเร่งพัฒนาอุตสาหกรรมภายในประเทศโดยให้ตั้งอยู่ทางตะวันออกของแม่น้ำโวลก้าห่างจากชายแดน

แผนพัฒนาห้าปีทั้งสองฉบับนี้ประสบความสำเร็จเช่นฉบับแรก แม้ว่าตัวเลขที่รัฐบาลอ้างจะดูเกินจริง แต่ทั่วไปแล้วก็จริงอยู่ กล่าวคือ อุตสาหกรรมแก้วหน้าโดยเฉพาะอุตสาหกรรมหนัก ใน ค.ศ. 1937 โซเวียตผลิตได้ถึงร้อยละ 13.7 ของการผลิตด้านอุตสาหกรรมทั่วโลก เปรียบกับเมื่อ ค.ศ. 1929 ผลิตได้เพียงร้อยละ 3.7 และร้อยละ 2.16 ใน ค.ศ. 1913 อย่างการผลิตกระแสไฟฟ้าจากเดิมที่เคยเป็นที่ 15 ของโลกกลายเป็นที่ 3 ด้านผลิตแทรกเตอร์และรถบรรทุก เป็นต้น ก็เป็นที่สองรองจากสหรัฐฯ ในช่วงนี้โซเวียตทำรายได้มหาศาลอย่างน่าทึ่ง ขณะที่ทั่วโลกต้องประสบปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำและปัญหาการว่างงานทั่วไป

การใช้ระบบรวมกับเกษตรกรรมสำเร็จตีเว้นในเขตที่เป็นป่าดง ชนบทรัสเซียกลายเป็นเขตนาธรรมและนารัฐ นาธรรมไม่ต่ำกว่า 250,000 เฮกต์ เข้าแทนที่นาไร่เอกชนกว่า 25 ล้านแห่ง ความอดอยากและความน่ากลัวที่เคยเกิดในสมัยแผนพัฒนาฉบับที่ 1 ไม่มีอีกแล้ว ผลิตผลทางเกษตรเพิ่มขึ้น โซเวียตยกเลิกวิธีปันส่วนอาหารใน ค.ศ. 1935 อย่างไรก็ตาม ความสำเร็จของนโยบายภาคเกษตรนี้ยังนำเคลือบแคลงอยู่มากกว่าความสำเร็จในภาคอุตสาหกรรม ตามปกติชาวนาชาไร่จะผลิตไม่ถึงขีดที่รัฐกำหนดให้และย่อมจะทุ่มเทให้กับผืนดินขนาดย่อมของตนเต็มทีมากกว่า หากจะประเมินการปรับกลไกโครงสร้างทางสังคมของโซเวียต ก็ต้องนึกถึงความสูญเสียด้วย อย่างเช่นครอบครัวชาวนาชาไร่ที่ลดจำนวนลงจาก 26 ล้านเหลือเพียง 21 ล้าน หายไปราว 5 ล้านครอบครัวหรือราว 24 ล้านคน ซึ่งจากชนบทไปเพิ่มจำนวนประชา

กรในเมืองเพียงครั้งเดียว หายไปจิ้งจอก 12 ล้านคน ซึ่งไม่ต้องสงสัยเลยว่าส่วนหนึ่งถูกทำให้
หายไป อีกส่วนอาจไปอยู่ที่ตะวันออกไกล ทะเลอาร์คติกหรือเอเชียกลาง

นอกจากปริมาณการผลิตด้านอุตสาหกรรมที่เพิ่มขึ้นเป็นความสำเร็จแล้ว ยัง
ปรากฏประเภทอุตสาหกรรมใหม่ทั้งหมดอีกด้วย แตนรกร้างว่างเปล่าทั้งที่ห่างไกลและทุรกัน
ดารทางตอนเหนือก็กลายเป็นเขตเศรษฐกิจได้ กำลังกองทัพแดงมีฐานกำลังการผลิตทาง
อุตสาหกรรม และอาวุธยุทธโปกรณ์ที่พัฒนาในขั้นสูง มีการดำเนินงานอย่างขนาดใหญ่ทั่ว
ประเทศซึ่งอาศัยกำลังคนและทรัพยากรภายในเป็นหลัก เว้นเฉพาะที่ต้องใช้ผู้ชำนาญการตะวัน
ตกหลายพันคนเข้ามาช่วยงานในทุกสาขา เยอรมนีและประเทศอื่นๆ ให้สินเชื่อบริหาร
โซเวียตในช่วงแรกของแผนพัฒนา พวกที่ชื่นชมนิยมstadalin เห็นว่าแผนพัฒนาห้าปีเป็นวิธีที่ได้
ผล แม้จะไม่ใช้ทางเดียวที่จำเป็นต้องใช้และไม่ใช้ทางที่ดีที่สุดก็ตาม เพราะมันนำประเทศให้พ้น
สภาพล้าหลังไปสู่ความเป็นอุตสาหกรรมได้ อย่างไรก็ตามผู้นำโซเวียตสามารถบรรลุเป้าหมายได้
โดยวางแผนใหญ่หลวงลงบนบ่าของประชาชน ใช้วิธีกึ่งทหารระดมเกณฑ์แรงงานทั่วประเทศเพื่อ
ให้พวกเขาพยายามอย่างเต็มที่ที่สุด ได้แก่การกำหนดเวลาเฉียบขาดให้กับการดำเนินตามแผน
พัฒนา แนวหน้าเหล็กและด่านหิน กองพันกระสุนการประสานติดต่อสม่ำเสมอ และการพูด
โน้มน้าวเรื่องสงคราม การนำวิธีการผลิตรายชิ้นมาใช้ทั่วไป และอัตราเงินเดือนที่แตกต่างช่วย
ให้ผลิตได้เร็วและมากขึ้น ต่อมาการแข่งขันกันผลิตทางสังคมนิยมถึงขั้นสุดยอดที่เหตุการณ์ซึ่ง
เรียกว่า ขบวนการstadalin (The Stakhanov movement) เรื่องมีอยู่ว่า มีรายงานว่าชาย
ชาวเหมืองถ่านหินในเขตโดเนตส์ เบซิน ชื่ออเล็กซิส stadalin สามารถผลิตได้สูงกว่าอัตรา
ที่กำหนดให้ผลิตได้ภายในหนึ่งวันถึงร้อยละ 1,400 ในขั้นตอนการเปลี่ยนขนาดถ่านหิน ซึ่งต่อ
มามีคนอื่นทำได้ในระดับเดียวกันในอุตสาหกรรมประเภทอื่น ความสำเร็จของกลุ่มคนงานstadalin
เหล่านี้เกิดจากการปรับเทคนิค ออกแรงเพิ่มขึ้น และการร่วมมือประสานงานกัน แต่ต่อ
มารัฐบาลได้ปรับระดับการผลิตทั่วไปให้สูงขึ้น คนงานส่วนใหญ่ไม่พอใจ กลุ่มคนงานstadalin
บางคนถูกสังหารแต่ก็แก้ไขอะไรไม่ได้ ภายหลังการปฏิวัติเดือนตุลาคม โดยเฉพาะหลัง
ค.ศ. 1930 สภาพแรงงานซึ่งกรรมกรเกือบทั้งหมดสังกัดอยู่มีลักษณะเหมือนหน่วยงานของ
รัฐคือส่งเสริมนโยบายและรวบรวมแรงงานมากกว่าจะเป็นตัวแทนผลประโยชน์และความคิด
เห็นของประชากร ชาวโซเวียตต้องทำงานหนักแต่ขาดข้าวของเครื่องใช้ในการดำรงชีพ ที่อยู่
อาศัยที่ไม่พอและมีการถือสิทธิก่อนหลังอย่างเข้มงวด ตลาดมืดจึงผุดขึ้นราวกับดอกเห็ด ซึ่งอัน
ที่จริงก็เป็นส่วนสำคัญของระบบเศรษฐกิจโซเวียต ต่อมาผู้มีวิจารณ์แผนพัฒนาเศรษฐกิจทั้ง
สามฉบับว่า ขึ้นอยู่กับอำนาจและการบริหารของข้าราชการระดับสูง และระเบียบราชการทำให้

ยุ่งยากล่าช้า ผลผลิตที่ได้ต่อคนและการผลิตต่อหน่วยประชากรยังคงต่ำมากและคุณภาพไม่ดีพอ ความบกพร่องมากมายที่นับเป็นความล้มเหลวจริงจิ่งอยู่ในด้านเกษตรกรรม แต่ก็อาจตั้งคำถามได้เช่นกันว่าจะมีระบอบการเมืองอื่นใดที่จะปรับประเทศให้เป็นอุตสาหกรรมได้ดีกว่า โดยวิธีที่เข้มงวดน้อยกว่านี้ได้

แผนพัฒนาทั้งสามฉบับสร้างความเจ็บปวดให้คนทั้งปวง ซึ่งความทนทุกข์ที่ว่าอย่างเต็มที่แล้วสำหรับคนทั่วไปนั้น ยังมีคนกลุ่มหนึ่งที่ต้องเผชิญทุกข์อย่างแสนสาหัส ซึ่งได้แก่ กุ๊กกึ่งและครอบครัว อีกกลุ่มหนึ่งคือที่อาศัยอยู่ในค่ายกักกันแรงงานซึ่งไม่ใช่กุ๊กกึ่ง ตั้งแต่ ค.ศ. 1930 โซเวียตเริ่มบังคับใช้แรงงานโดยเกณฑ์เข้าค่ายกักกันซึ่งกักคนไว้ใช้หลายล้านคน เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 เริ่มขึ้น อัตราการเสียชีวิตในค่ายกักกันเพิ่มสูงขึ้นอย่างมาก โซเวียตใช้แรงงานบังคับเฉพาะในโครงการก่อสร้างขนาดยักษ์ เช่น ขุดคลองเชื่อมทะเลบอลติกกับทะเลชวและคลองมอสโก-โวลก้า ทางคู่ขนาน ทางรถไฟสายทรานส์ไซบีเรีย และใช้งานหนักในเขตห่างไกลที่มีสภาพเดือนไร้ความเจริญ เช่น เขตอุตสาหกรรมผลิตทองอย่างที่ทุ่งโกลิมาและไม้แปรรูป หน่วยตำรวจการเมืองซึ่งในระหว่าง ค.ศ. 1922 -1934 มีชื่อต่างๆ ว่า จีพียู โอจีพียู และหลัง ค.ศ. 1934 คือ เอ็นเควีดีอยู่ภายใต้อำนาจกระทรวงมหาดไทย (และต่อมาก็คือ เอ็มวีดีและเอ็มจีบี และหลัง ค.ศ. 1954 เป็นเคจีบี) นั้นดูแลควบคุมบริหารค่ายซึ่งพัฒนาเป็นจักรวรรดิแห่งค่ายกักกันนักโทษในภาคยุโรปและเหนือสุดของไซบีเรีย ตะวันออกไกลและในเขตต่างๆ ของโซเวียต

การกวาดล้างครั้งใหญ่

เหตุการณ์ที่เรียกว่าการกวาดล้างครั้งใหญ่มีขึ้นตั้งแต่ ค.ศ. 1930 เพื่อเสริมการสร้างค่ายกักกันแรงงานและเพื่อจัดวางรูปแบบด้านต่างๆ ของแผนพัฒนาห้าปี นอกจากนั้นยังแสดงว่าสตาลินขจัดฝ่ายตรงข้ามทั้งหมดรวมทั้งที่ต้องสงสัยว่าเป็นปฏิปักษ์ ซึ่งเป็นการสรุปรวมอำนาจได้อย่างสมบูรณ์ แม้ว่าก่อน ค.ศ. 1930 จะมีการตั้งข้อหาวิศวกรผู้ชำนาญการและชาวต่างชาติว่าบ่อนทำลายและทำให้งานจัดวางระบบอุตสาหกรรมของประเทศเสียหายมาก่อนแล้วก็ตาม

ต่อมาค.ศ.1932 สตาลินต้องเผชิญวิกฤตการณ์ทางการเมืองและเศรษฐกิจอย่างหนัก การบังคับใช้ระบบรวมก่อให้เกิดความขาดแคลนและอดอยากตามเมืองต่างๆ กลุ่มชาตินิยมโดยเฉพาะอุเครนก่อนการขึ้นทั่วไป หรือตล็กก็ประกาศปาว่าๆ อยู่นอกประเทศว่า "เห็นได้ว่าผู้

นำคนปัจจุบันไร้ความสามารถอันจนปัญญาที่จะจัดการกับปัญหาการเมืองและเศรษฐกิจของประเทศ เชื้อโตยิ่งขึ้นทุกทีว่าจำเป็นต้องเปลี่ยนผู้นำพรรค” และพื้นเรื่อง“พินัยกรรม”ของเลนินที่ไฮโยกย้ายสตาลินมากล่าวอีก ในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 1932 นาเดชดา อัลลิลูเยวา ภรรยาคนที่สองของสตาลินออกปากเรื่องภาวะยากไร้อดหยากและผู้คนไม่พอใจ สตาลินกราดเกรี้ยวใส่นาง ต่อมานางได้กระทำอัตวินิบาตกรรม วิคเตอร์ เซอร์กี้เขียนเล่าว่าสตาลินแสดงท่าทีจะลาออก แต่ไม่มีสมาชิกกรรมการเมืองคนใดกล้ายอมรับ ที่สุดโมโลตอฟก็กล่าวว่า “เอาเถิด ท่านได้รับความไว้วางใจจากพรรคแล้ว” ในค.ศ.1932 สตาลินได้ขับคามิเนฟและซีโนเวียฟออกจากพรรคและเนรเทศไปไซบีเรีย แต่เมื่อทั้งสองกลับคำอย่างน่าสงสารก็ได้รับอนุญาตให้กลับบ้านได้ บอลเชวิกเก่า ๆ รักษาตำแหน่งได้ด้วยวิธียอมรับผิด พวกเขาอาจพยายามสังหารสตาลิน แต่ดูเหมือนจะต้องยอมรับอำนาจของสตาลินได้เท่านั้น หรือตสกีเองเคยกล่าวว่า “เราไม่สนใจจับตัวบุคคล แต่ต้องการเปลี่ยนระบบ” ต่อมา สตาลินแสดงว่าต้องการเดินทางสายกลางและออมชอมมากขึ้น เขาปราศรัยในคณะกรรมการเมืองในเดือนมกราคม ค.ศ. 1934 เพื่อให้รู้สึกถึงบรรยากาศอิสระ เซอร์กี้ คีروف (S.M. Kirov) หัวหน้าพรรคคอมมิวนิสต์เลนินกราดเสนอให้ยอมชวามาบ้างและยุติสมัยของความกลัว โดยมีไวโรซิลอฟและคาลินินสนับสนุน โมโลตอฟและกากาโนวิชไม่เห็นด้วย สตาลิน เอียงเข้าข้างโน้นที่ข้างนี้ การสลับฉากนี้จบลงในที่สุดด้วยการฆาตกรรมคีروف จากนั้นการกวาดล้างแท้จริงได้เริ่มขึ้นในเดือนธันวาคม ค.ศ.1934 เหตุการณ์เข้มข้นเต็มที่ในช่วงค.ศ.1936 ถึงค.ศ. 1938 การกวาดล้างเป็นเหตุการณ์ใหญ่โตแต่เป้าหมายอยู่ที่สมาชิกพรรคเป็นสำคัญ

เมื่อต้น ค.ศ. 1934 มีการยุบจีพียูรวมเข้ากับคณะกรรมการประชาชนว่าด้วยกิจการภายใน (NKVD) ซึ่งมีอำนาจครอบคลุมงานของตำรวจทั้งทางด้านการเมือง การรักษาระเบียบและปราบอาชญากรรมโดยมีอีอาโกดา (H. Iagoda) เป็นหัวหน้า เจ้าหน้าที่หน่วยงานนี้ได้รับค่าจ้างสูง มีอาหารตมั้นท้ออย่างดี และได้รับสิทธิพิเศษ มีการวางข่ายงานสนเทศและสอดแนมหน่วยงานทุกหน่วยของพรรค แม้แต่สอดส่องบุคลากรของเอนเควีดีเอง เอนเควีดีมีศาลอิสระจากการควบคุมของรัฐบาลหรือจากระบบการศาลของประเทศ และการพิจารณาคดีเป็นไปอย่างไม่เปิดเผยซึ่งเข้าลักษณะ “รัฐภายในรัฐ”

คีروفต้องโทษประหารในข้อหาว่าเป็นสมาชิกฝ่ายซ้ายหรือเป็นพวกหรือตสกี และรับคำสั่งจากนอกประเทศให้สังหารสตาลิน ผู้ต้องหาว่าสมรู้ร่วมคิดกับคีروفมีราวร้อยคนซึ่งต้องโทษประหารด้วย เป็นไปได้ว่าเพราะคีروفมีหัวเสรีซึ่งจะส่งผลกระทบต่อได้ การกวาดล้างพรรคคอมมิวนิสต์ยังคงดำเนินต่อไป อันเดร ชดานอฟ (Andrei Zhdanov) หัวหน้า

พรรคในเลนินกราดเข้าแทนที่คีروف เป็นผู้ดำเนินการและได้ส่งคนหลายหมื่นคนไปยังไซบีเรีย ในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1935 เอนเควิตีได้ตั้งสำนักความมั่นคงพิเศษขึ้นเพื่อตรวจสอบสมาชิกพรรคทั้งหมด จัดศัตรูของประชาชนและหนูนชวเมืองให้ประณามพวกต่อต้านการปฏิวัติและพวกเกียจคร้าน ผู้คนจำนวนนับไม่ถ้วนได้หายสาบสูญไป ในปีเดียวกันนี้ มีการตัดสินโทษของครักซ์ของสตาลิน 40 คนอย่างไม่เปิดเผยในข้อหาก่อการเป็นปฏิปักษ์ ต่อจากนั้น มีการล่าผู้ก่อการร้ายภายในประเทศ ในคอมโซโมลและเอนเควิตี เอนเควิตีนั้นเติบโตอย่างรวดเร็ว แม้ขยายงานจัดผู้ก่อการทั่วทุกแห่งได้ไม่เว้นแม้แต่ในคณะกรรมการเมือง การตัดสินคดีต่อหน้าสาธารณชนครั้งสำคัญมีสตาลิน เอชอฟ ชตานอฟและอันเดรวิชินส์กีร่วมอยู่ในคณะผู้ผลักดันทำหน้าที่ตัดสิน

ในเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1936 มีการตัดสินโทษผู้นำพรรคครั้งสำคัญสามครั้งในมอสโก ใน "คดี 16 คน" กลุ่มจำเลยเป็นผู้นำบอลเชวิคซึ่งมีความมีเนฟและซีโนเวียฟ เป็นต้น ด้วยข้อกล่าวหาว่าทรยศ ล้มล้างระบอบและพยายามขจัดสตาลินและผู้นำในคณะกรรมการเมือง โทษคือประหาร จำเลยได้สารภาพว่ากระทำผิดจริง เมื่อสตาลินปฏิบัติการขั้นรุนแรงต่อสหภาพผู้ร่วมงานของเลนิน ทำให้มีเสียงค้านในคณะกรรมการกลาง สตาลินจึงสั่งย้ายอีเอโกตาและให้เอชอฟ (Azhov) เป็นหัวหน้าหน่วยเอนเควิตีแทน และเอชอฟก็ได้ใช้อำนาจกวาดล้างได้อย่างนองเลือดมากที่สุด ผู้ต้องหาให้การปรักปรำคนอื่นซัดทอดต่อๆ กันเหมือนลูกโซ่ ในเดือนมกราคม ค.ศ. 1937 มีการตัดสิน "คดี 17 คน" มีบิอาตากอฟ บูราลอฟและราเดค เป็นต้น ข้อหาทรยศร่วมมือกับเยอรมันและญี่ปุ่น ผู้ต้องหาสารภาพ และในเดือนมีนาคม ค.ศ. 1938 คดีสำคัญที่สุดที่ปรากฏแก่สายตาประชาชน คือ "คดี 21 คน" ซึ่งมีบูคาริน ริกอฟ และอีเอโกตา รวมอยู่ด้วยในข้อหาเป็นสายลับต่างชาติ ก่อตั้งกลุ่มฝ่ายขวาและกลุ่มนิยมทรือดส์กีขึ้นในแผ่นดินโซเวียตเพื่อฟื้นฟูระบอบทุนนิยมชนชั้นกลางและแบ่งแยกแคว้นของชนที่ไม่ใช่ชาวยุโรปออกจากสหภาพ ผู้ต้องหาระดับหัวหน้ากลุ่มต้องโทษประหาร

ในสมัยที่เอชอฟเรืองอำนาจ (Ezhovshchina) (ราวปลายกันยายน ค.ศ. 1936 ถึงปลายกรกฎาคม ค.ศ. 1938) ประชาชนตกอยู่ในสภาพหวาดกลัวขวัญผวาอย่างหาสมัยใดในประวัติศาสตร์โซเวียตเปรียบได้ เหยื่อคือกลุ่มคนระดับผู้นำพรรคและผู้มีอำนาจในคณะรัฐบาล กองทัพแดงของบอลเชวิคสูญสิ้นไป เอชอฟไม่แต่กำจัดฝ่ายตรงข้ามของสตาลินเท่านั้น พวกที่สนับสนุนสตาลินอย่างเต็มที่เสมอมาก็ตกเป็นเหยื่อด้วยเช่นกัน ดูเหมือนว่าจะมีคำสั่งให้จับกุมประชากร โดยคิดจำนวนเป็นร้อยละของทั้งหมด มีประมาณแปดล้านคนซึ่งรวมทั้งเอชอฟและลูกน้อง ในเดือนธันวาคม ค.ศ. 1938 ลาฟเวนติ เบเรีย (Lavrentii Beria) เข้าคุม

เอนเควิตี มีการตัดสินใจเอชอฟซ์ออกกระทำเกินคำสั่งของสตาลิน ขณะนั้นชาวเมืองราวครึ่งหนึ่งของทั้งหมดมีชื่ออยู่ในบัญชีของตำรวจและจับกุมไปแล้วร้อยละห้า เหตุการณ์คล้ายความรุนแรงแต่ความน่ากลัวก็ยังคงอยู่กับระบบโซเวียตราบสิ้นสมัยของสตาลิน

เรื่องที่น่าสงสัยคือเหตุใดผู้ต้องหาซึ่งเป็นบุคคลสำคัญของทางการเมืองและสังคมและเคยเป็นนักปฏิวัติผู้กล้าหาญ จึงยอมสารภาพรับว่าได้ประทำผิดจริงตามข้อกล่าวหา คำสารภาพนั้นเป็นหลักฐานเพียงประการเดียวที่จะนำมาตัดสินโทษ ส่วนมากยอมรับผิดหลายครั้ง ทั้งที่ไม่ได้ทำผิดจริง และรับมากขึ้น คำตอบน่าจะเป็นว่ารับเพราะหวังจะรอดชีวิต ให้ได้อยู่ในตำแหน่งเดิมหรือให้ครอบครัวพ้นภัย บ้างเชื่อว่าพรรคคอมมิวนิสต์ที่ตนอุทิศชีวิตให้ต้องมีความถูกต้อง และอาจแสดงความจงรักภักดีเยี่ยงวีรบุรุษเพื่ออุดมการณ์ ผู้ต้องหาที่ส่วนใหญ่อยู่ในวัยกลางคนไม่อาจเป็นตัวของตัวเองได้ด้วยวิธีสอบสวนของเอนเควิตีและมีโอกาสประสพผลอนด้วยความกลัวอย่างสุดขีด จึงไม่น่าแปลกที่จะยอมรับผิด และค้อมหัวให้ทรราชสตาลินเพื่อให้ผ่านพ้นไป

การกวาดล้างสร้างความเสียหายอย่างมากมาย ได้แก่สูญเสียผู้นำทหารราวหนึ่งในสิบส่วน จอมพลคูคาเชฟสกี ผู้สร้างประสิทธิภาพให้แก่กองทัพแดงต้องข้อหาพร้อมกับนายพลคนสำคัญอื่น ๆ ว่าทรยศต่อชาติ โดยร่วมมือกับเยอรมันและญี่ปุ่นและต้องโทษประหารในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1937 ต่อจากนั้นจอมพลสามนายจากห้า นายพลทหารบก 14 จาก 16 นาย ทหารเรือทั้งหมดและนายทหารครึ่งหนึ่งของทั้งหมด ซึ่งเป็นการสับประมาทกองทัพแดงเรื่องความจงรักภักดีต่อชาติเป็นอย่างยิ่ง และทำให้กองทัพรัสเซียอ่อนแอลงมาก สมาชิกคณะกรรมการกลางเล็กราวร้อยละ 30 เมื่อมีการประชุมพรรคคอมมิวนิสต์ครั้งที่ 18 ในค.ศ. 1939 มีผู้แทนระดับพลเหลือ 35 คน จากเดิม 1,827 คน เพื่อนและญาติของผู้ต้องหาหลายพันคนพลอยฟ้าพลอยฝนลำบากไปด้วย กลุ่มที่ต้องเสียส้นหลังมากกว่าเพื่อนได้แก่สมาชิกพรรคการเมือง กลุ่มกองกำลังฝ่ายขวา นักบวช ปัญญาชน ชาวยิว ชนชาติต่างๆ ในรัสเซีย กลุ่มผู้ประกอบอาชีพที่เคยออกนอกประเทศ กรรมกรและชาวนาชาวไร่จำนวนมาก สารภาพว่าได้กระทำการต่อต้านรัฐ เหตุนองเลือดและน่าสพึงกลัวได้เกิดขึ้น ผู้ที่เหลือรอดมาได้เท่านั้นจึงจะมีโอกาสได้สงสัยว่ามันเกิดขึ้นได้อย่างไร

ยุคสยองขวัญของรัสเซียเปรียบได้กับยุคสยองขวัญหลังสมัยปฏิวัติของฝรั่งเศสที่มีการฆ่าคนแบบวันต่อวัน สูญเสียผู้คนจำนวนมากมาย เพียงแต่ผู้ตกเป็นเหยื่อสังหารในฝรั่งเศสกรราวสองถึงสามพันคน แต่เหยื่อของสตาลิน ในช่วง ค.ศ. 1935-1938 หลายแสน

คนเสียชีวิตและหลายล้านถูกขนย้ายไปไซบีเรีย มีเหตุผลอธิบายการกระทำนี้ต่าง ๆ นานา ตั้งแต่ว่าสามัคคีหรือตสกีและบูคาริน ทำการกรรมให้กับต่างชาติ ทำลายพรรคและโซเวียต ทำลายกำลังป้องกันประเทศให้ต่างชาติเข้าคุกคามแทรกแซงทางการทหาร แบ่งแยกสหภาพโซเวียต ทำลายประโยชน์ของกรรมกรและชาวนาชาวไร่ในระบบรวม และฟื้นฟูระบอบทาสแบบทุนนิยมขึ้นในโซเวียต พรรคจึงต้องเป็นปราการป้องกันประเทศและสังคมนิยมจากศัตรูทั้งภายในและภายนอก เรื่องศัตรูต่างชาติเข้าแทรกแซงสร้างความยุ่งยาก ความแตกแยก กระทำกรรมกรรมและก่ออาชญา กรรมในประเทศนั้น ประชาชนโซเวียตเชื่อว่าจริง

มีผู้ให้ข้อคิดว่าเหื่อเหตุการณ์อาจเป็นแพะรับบาปกรณีล้มเหลวทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นเมื่อต้น ค.ศ. 1930 ที่สำคัญคือสตาลินต้องการกำจัดคนของพรรคและกองทัพที่ผู้นำซึ่งถูกกวาดล้างก่อนหน้านั้นฝึกมาและสร้างชนชั้นนำกลุ่มใหม่ให้กับพรรคกองทัพและกองกำลังรักษาความมั่นคงสาธารณชนทั่วไปต้องมาเกี่ยวข้องอย่างช่วยไม่ได้ เพราะจำเป็นต้องสร้างบรรยากาศน่ากลัวภายใต้อำนาจการปกครองแบบเบ็ดเสร็จ แรงงานบังคับหลายล้านคนที่เป็นกรรมกรและชาวนาชาวไร่ถูกส่งไปอาร์คติกและไซบีเรีย เพราะที่นั่นขาดกำลังคน บางทีอาจดูเหมือนว่าสตาลินเสียสติเมื่อหาคำอธิบายที่เหมาะสมไม่ได้ และจำนวนผู้เคราะห์ร้ายก็มีจำนวนมหาศาลเกินกว่าที่จะเป็นไปได้เพื่อจุดหมายทางการเมืองและสังคมโดยปกติได้ ตั้งแต่ ค.ศ. 1930 จักรวรรดิเอนเควิตีซึ่งควบคุมค่ายและคุกแรงงานได้เริ่มขยายจากเขตทะเลขาวซึ่งมีขึ้นตั้งแต่สมัยเลนิน อเล็กซานเดอร์ โซลเซนนิตซิน (A. Solzhenitsyn) เขียนไว้ใน "หมู่เกาะกูลักส์" (The Gulag Archipelago) ว่าเชลยยุโรปและไซบีเรีย มีค่ายและคุกแรงงานบังคับผิดศีลธรรมราวกับดอกเห็ดสำหรับโครงการสำคัญต่างๆ แรงงานบังคับล้มตายลงเป็นจำนวนมาก เพราะทำงานหนักตรากตรำเกินไปและกินไม่พอ แต่รัฐก็สามารถจัดหาแรงงานเข้าแทนที่ได้อีกหลายล้านคน

ในเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1940 มีผู้สังหารหรือตสกีอย่างโหดร้ายที่เม็กซิโก ผู้สังหารเป็นสายลับเอนเควิตีบุตรคอมมิวนิสต์สเปน เหตุการณ์นี้เป็นบทสังหารการกวาดล้างครั้งใหญ่ การกวาดล้างนอกจากจะส่งผลคือสร้างความกลัวให้เกิดขึ้นแล้ว ตำแหน่งต่างๆ ทั้งในสายพลเรือนและทหารมากมายได้ว่างลง แม้รัฐจะบรรจุผู้จงรักภักดีเข้าแทนที่ แต่พวกเขานี้ขาดประสบการณ์ คณะกรรมการเมืองกลายเป็นตรายางของสตาลิน สำนักเลขาธิการกลายเป็นอาณาจักรของสตาลิน³² แต่การกวาดล้างไม่ได้ทำให้การเมืองโซเวียตเปลี่ยนไปเท่าใดนัก หลังจากนั้นผู้นำประเทศก็เห็นว่าควรชำระประวัติศาสตร์ จึงจัดการให้มีการควบคุมนักประวัติศาสตร์ ให้เขียนเรื่องที่แสดงว่าสตาลินเป็นสามัญชนนานแท้แต่ผู้เดียวของเลนิน ส่วนบอลเชวิคคนอื่น ๆ นั้นล้วนทรยศหักหลังตั้งแต่ต้น สตาลินได้เร่งฟื้นฟูเอกภาพของประเทศโดยอาศัย

ความรู้สึกรักชาติและแรงสร้างชนชั้นนำและกำลังให้แก่งกองทัพเพื่อรับมือกับสถานการณ์สงคราม³³

การกวาดล้างช่วยให้สตาลินได้สถาปนาอำนาจเผด็จการโดยตัวบุคคลอย่างสมบูรณ์แบบได้ แม้กรมการเมืองยังคงเป็นองค์กรที่สำคัญที่สุดของประเทศ แต่สมาชิกและผู้สมัครรับเลือกตั้ง 14 นาย เป็นเพียงข้าที่เชื่อฟังนาย หน่วยงานต่างๆ ของพรรคทำตามคำสั่งทุกอย่างตามตัวอักษร ไม่มีการประชุมพรรคคอมมิวนิสต์อีกเลยตั้งแต่ ค.ศ. 1939-52 ระบบนี้เรียกว่าระบบรวมอำนาจสู่ส่วนกลางแบบประชาธิปไตย (Democratic Centralism) ในทางปฏิบัติกลุ่มสมาชิกระดับพื้นฐานจะยกประเด็นขึ้นมาพูดจากเถียงกัน แต่เมื่อฝ่ายบริหารเบื้องบนออกคำสั่งลงมา ผู้ตดนั้นก็แห้งไป ไม่ใช่แต่ในพรรคคอมมิวนิสต์ ในสหภาพโซเวียตไม่มีการพูดจาทั่วไปได้อย่างอิสระ การแสดงความคิดเห็นส่วนตัวเป็นอันตราย สตาลิน ปกครองประเทศโดยผ่านทางพรรคคอมมิวนิสต์ซึ่งมีสมาชิกหลายล้านคน และใช้ตำรวจการเมือง ในความสัมพันธ์ระหว่างพรรคกับรัฐบาล พรรคคือหุ้นส่วนในการนำและเป็นพลังผลักดันนโยบายของรัฐ ดังความในมาตรา 126 แห่งรัฐธรรมนูญโซเวียต ค.ศ. 1936 ซึ่งระบุว่า

...พลเมืองผู้มีสำนึกทางการเมืองเป็นที่สุดและมีความเข้มแข็งขั้นอย่างที่สุดในบรรดาชนชั้นแรงงานและประชาชนผู้ใช้แรงงานกลุ่มอื่นๆ รวมอยู่ในพรรคคอมมิวนิสต์แห่งสหภาพโซเวียต(บอลเชวิก) โดยเป็นกองหน้าแห่งประชาชนผู้ใช้แรงงานในการต่อสู้เพื่อให้ระบบสังคมนิยมเข้มแข็งแแกร่งและพัฒนาและเป็นแกนนำขององค์กรทั้งหมดของประชาชนผู้ใช้แรงงานทั้งที่เป็นของสาธารณะและของรัฐ³⁴

พรรคคอมมิวนิสต์มีอำนาจครอบงำประชากรสหภาพโซเวียตอย่างแท้จริงทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม

รัฐธรรมนูญฉบับ ค.ศ. 1936

สตาลินปกครองประเทศด้วยการทำให้กลัวและบีบบังคับ แต่ก็ได้แสดงให้เห็นปรากฏว่าสหภาพมีรัฐธรรมนูญเป็นหลักในการบริหารในระบบสหพันธ์และมีสถาบันผู้แทนราษฎร แต่การบริหารรัฐกิจโดยทางปฏิบัติมักขัดกับหลักการที่ระบุไว้ เห็นได้ชัดว่าสมัยสตาลินได้หวนคืนสู่สมัยอิตาเลียนของซาร์ ลักษณะนิสัยด้อมตน อวดกลั่นและเข้าถึงง่ายของสตาลิน ได้หายไปหลัง ค.ศ. 1920 เมื่อถึงจุดสูงสุดแห่งอำนาจ สตาลินพำนักอยู่แต่ภายในเค

รมลิน หรือบ้านพักชนบทใกล้เขตกุนเฮโล ไม่ใคร่ปรากฏคนต่อสาธารณชนและปิดบังเรื่องราวเกี่ยวกับตนเอง ชนรุ่นหลังจะรู้สึกยำเกรงขยาดกลัว สตาลินใช้อำนาจเผด็จการมากขึ้น ๆ จนภายหลัง ค.ศ. 1938 ได้กลายเป็นเหมือนบิดาผู้ทรงอำนาจเด็ดขาดอย่างเต็มที่ คณะกรรมการเมืองประกอบด้วยข้าราชการและเจ้าหน้าที่รัฐอย่างโมโลตอฟ กากาโนวิช และกูบิเชฟ ไม่ใช่กลุ่มนักปฏิวัติหัวแข็งที่มีอุดมการณ์สร้างสรรค์อีกต่อไป คนเหล่านี้แม้จะเป็นนักบริหารผู้สามารถแต่ก็มีทัศนคติคับแคบและขาดความรู้เรื่องโลกภายนอก สตาลินมักนั่งฟังที่ประชุมกรรมการเมืองถกเถียงโต้แย้งและตัดสินใจโดยใช้มุขตลก หยาบหรือคำพูดแดกดัน อย่างไรก็ตามก็ตี สตาลินตัดสินใจสั่งการสำคัญ ๆ ของรัสเซียจากที่ประชุมคณะกรรมการเมืองนี้

อย่างไรก็ดี กฎหมายพื้นฐานของระบบการเมืองโซเวียตคือรัฐธรรมนูญโซเวียตธรรมนูญภายใต้หลักการลัทธิมาร์กซ์สะท้อนภาพสังคม เศรษฐกิจที่เป็นอยู่ได้ รัฐธรรมนูญต้องเปลี่ยนหากสภาพสังคมเปลี่ยน รัฐธรรมนูญสมัยแรกฉบับ ค.ศ. 1918 และ ค.ศ. 1924 ให้สิทธิในการลงคะแนนเลือกตั้งผู้แทนแก่คนเมืองมากกว่าคนในชนบทและกีดกันกลุ่มที่ถูกจัดว่าเป็นพวกเอาเปรียบในสังคมเดิม ซึ่งแสดงให้เห็นโฉมหน้าของเผด็จการชนชั้นแรงงาน ในสมัชชาโซเวียตครั้งที่ 8 ในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 1936 สตาลินอธิบายว่าระบบรวมและอุตสาหกรรมทำลายขุนนางเจ้าของที่ดิน นายทุนและกิลด์ ดังนั้นจึงไม่มีชนชั้นที่เป็นปฏิปักษ์ต่อกันในสังคม(โซเวียต)อีกแล้ว มีแต่ชนสองพวกที่เป็นมิตรกันคือกรรมกรและชาวนาชาวไร่ ก็ไม่จำเป็นต้องเข้มงวดกวดขันเรื่องการใช้อิทธิพลออกเสียง และแก้ความไม่ทัดเทียมกันที่กำหนดในรัฐธรรมนูญเก่าเสีย ให้เป็นไปตามทางประชาธิปไตย สตาลินประกาศว่ารัฐธรรมนูญฉบับนี้จะเป็นประชาธิปไตยครบถ้วนกระบวนความฉบับเดียวในโลก³⁵

รัฐธรรมนูญฉบับ ค.ศ. 1936-ซึ่งประกาศใช้แทนฉบับ ค.ศ. 1924 ได้รับยกย่องอย่างเป็นทางการว่าแสดงให้เห็นความเจริญก้าวหน้าอย่างยิ่งของการพัฒนาสหภาพสาธารณรัฐสังคมนิยมโซเวียต แต่ “อำนาจเผด็จการแห่งชนชั้นแรงงานยังคงมีอยู่ได้ โดยพรรคคอมมิวนิสต์และผู้นำคือสตาลินเป็นผู้บริหารรัฐกิจ” รัฐธรรมนูญฉบับนี้สะท้อนภาพสถานะทางสังคมนิยมอย่างใหม่ในสหภาพโซเวียตที่อาศัยหลักความเป็นเจ้าของวิถีทางการผลิตร่วมกัน ซึ่งสรุปเป็นสูตรว่า “จากแต่ละคนตามความสามารถของผู้นั้น ให้แต่ละคนตามงานของผู้นั้น” พลเมืองโซเวียตทุกคนมีสิทธิออกเสียงได้ เนื่องจากไม่มี “ผู้เอารัดเอาเปรียบ” หลงเหลืออยู่ในประเทศนี้อีกแล้ว การเลือกตั้งเป็นไปโดยเสมอภาค ทั้งโดยทางตรงและให้ลงคะแนนลับได้ รัฐธรรมนูญนี้จะเป็นประชาธิปไตย หากไม่มีรายการระบุสิทธิของพลเมืองข้อต่าง ๆ ยาวเหยียดซึ่งพร้อมกับข้อบังคับต่าง ๆ ด้วย ข้อความที่อนุวัติสิ่งต่าง ๆ ในรัฐธรรมนูญ ที่จริงแล้วไม่มีออก

นอกกรอบที่พรรคกำหนด เช่นบทที่หนึ่งซึ่งยืนยันเรื่องไม่มีผู้ใดอาจทำลายโครงสร้างพื้นฐานของสังคมนิยมโซเวียตได้ ข้อที่ว่าด้วยเสรีภาพของพลเมืองที่ว่า “เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ชนชั้นแรงงานและเพื่อให้ระบบสังคมนิยมมั่นคงขึ้น...” อาจพิจารณาได้ว่าเป็นเงื่อนไข รัฐธรรมนูญรับรองพรรคคอมมิวนิสต์ว่าเป็นพรรคการเมืองเดียวที่จะมีได้ในสหภาพโซเวียต ยิ่งกว่านั้นยังมีรายละเอียดเกี่ยวกับประเทศที่ปกครองโดยผู้เผด็จการที่มีอำนาจเต็ม ส่วนเรื่องพรรคการเมืองและตำรวจการเมืองกลับมีไม่มาก และที่เป็นเรื่องตลกก็คือหลังจากที่ประกาศรัฐธรรมนูญฉบับนี้ มีการกวาดล้างครั้งใหญ่สุดเกิดขึ้น

สัญญาที่สตาลินให้ไว้เรื่องรัฐธรรมนูญมีความหมายน้อยมากในทางปฏิบัติ รัฐธรรมนูญระบุว่า “สหภาพสังคมนิยมโซเวียตรัสเซียเป็นรัฐสหพันธ์ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความสมัครใจรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของสาธารณรัฐสังคมนิยมที่เสมอกัน” แต่สาธารณรัฐส่วนใหญ่ฝ่ายแพ้สงครามหรือจำใจรวม สาธารณรัฐรัสเซียซึ่งมีประชากรราวครึ่งหนึ่งในประเทศและมีอาณาเขตถึงสามในสี่ส่วนมีอำนาจเหนือสุดและปฏิเสธความเสมอภาคนั้น โดยหลักการสาธารณรัฐต่างๆอาจขอแยกตัวได้ แต่การขอแยกจริงนับเป็นความผิดและถือเป็นการหันเหเข้าสู่แนวชาตินิยมแบบชนชั้นกลาง พรรคคอมมิวนิสต์โซเวียตผู้ถือสิทธิอำนาจผู้นำชนชั้นกรรมากรเท่านั้น ที่จะให้ความเห็นชอบกับการแยกตัวกับการสร้างหรือทำลายสาธารณรัฐได้ สหภาพสาธารณรัฐสังคมนิยมโซเวียตเป็นสหพันธ์รัฐประกอบด้วยสาธารณรัฐ 11 แห่ง คือสาธารณรัฐสังคมนิยมสหพันธ์โซเวียตรัสเซีย กับสาธารณรัฐสังคมนิยมโซเวียตอีก 10 แห่ง ได้แก่ อุเครน เบลารุสเซีย (รัสเซียขาว) อาร์มีเนีย จอร์เจีย และอาเซอร์ไบจานในทรานส์คอเคเซีย และสาธารณรัฐคาซัค เคอร์กิส ทาจิก เติร์กเมน และอุซเบ็กในเอเชียกลาง ชาติขนาดใหญ่มีสหภาพสาธารณรัฐของตน ที่ขนาดย่อมลงเป็นสาธารณรัฐปกครองตนเอง แคว้นที่ปกครองตนเองและเขตประจำชาติ รวมแล้ว 51 ชาติที่ได้รับการยอมรับให้มีฐานะเป็นรัฐที่มีอำนาจจำกัด อย่างไรก็ตาม รัฐธรรมนูญเรื่องสหพันธ์รัฐโซเวียตให้ภาพลวงหลายประการโดยเฉพาะที่เกี่ยวกับอำนาจการปกครองตนเองซึ่งอาจหมายถึงการปกครองตนเองโดยทางวัฒนธรรมหรือโดยทางบริหาร ไม่ใช่ให้เอกราชแท้จริงแก่หน่วยท้องถิ่นทางการเมืองและเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอุเครนซึ่งไม่ใช่แคว้นของชนชาติรัสเซียและมีประชากรมากที่สุด แต่ละชาติมีภาษา ตัวหนังสือ และโรงเรียนของตน โดยพรรคคอมมิวนิสต์แห่งสหภาพตรวจตราควบคุม สตาลินได้กล่าววาระบบสหพันธ์รัฐ “มีรูปแบบเป็นชาติ มีสาระเป็นสังคมนิยม” ซึ่งดูเหมือนน่าจะพอใจได้มากกว่าระบอบซาร์ที่ใช้วิธีบังคับให้เป็นรัสเซียและสมานลักษณะอย่างใจแจ้งแจ้งจริงจัง แต่สหภาพโซเวียตก็คงเป็นรัฐที่รวมอำนาจเข้าสู่ส่วนกลางอย่างเข้มงวดที่สุดในสมัยใหม่นี้

รัฐสภาโซเวียตสูงสุด มี 2 สภา เป็นองค์กรนิติบัญญัติแห่งชาติที่มีอำนาจสูงสุด แทนสมัชชาโซเวียตเดิม หนึ่งคือโซเวียตแห่งสหภาพ (Union Soviet) ทำหน้าที่เป็นผู้แทนประชาชนชาวโซเวียตทั้งหมด เลือกผู้แทนตามสัดส่วนผู้แทน 1 คน ต่อประชากร 300,000 คน อีกหนึ่งคือโซเวียตแห่งประชาชาติ (Soviet of Nationalities) ทำหน้าที่ผู้แทนกลุ่มชาติต่างๆ การเลือกตั้งกระทำโดยให้ผู้แทนจากสาธารณรัฐแห่งสหภาพแห่งละ 25 คน จากสาธารณรัฐที่ปกครองตนเอง แห่งละ 11 คน จากแคว้นที่ปกครองแคว้นละ 5 คน และเขตต่างๆ แห่งละ 1 คน สภาทั้งสองมีสิทธิเสมอกันและมีหน้าที่คล้ายกัน บางครั้งดำเนินการร่วมกัน บางครั้งแยกกันดำเนินการ การเลือกตั้งมีขึ้นทุก 4 ปี ผู้แทนจะรับค่าจ้างงานสำหรับการประชุมช่วงสั้น ไม่มีสำนักงานหรือกลุ่มผู้ร่วมงาน ซึ่งผิดกับในหลายประเทศโดยเฉพาะสหรัฐฯ ที่ทำงานประจำ เมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ไม่มีการเลือกตั้งสภาโซเวียตสูงสุดในวาระที่ 2 จนถึง ค.ศ. 1946 สภาสูงสุดประชุมปีละสองครั้ง ตามปกติไม่เกินหนึ่งสัปดาห์ ในช่วงว่างสมัยประชุม คณะเปรสิเดียม (Presidium) ซึ่งสภาโซเวียตทั้งสองเลือกขึ้นมาจะมีสิทธิอำนาจเต็ม สภาโซเวียตสูงสุดจะพิมพ์มติเอกฉันท์แก่ปฏิบัติการทั้งหมดของคณะเปรสิเดียม กล่าวคือกฎหมายต้องผ่านสภาทั้งสองจึงประกาศใช้ได้ แต่ไม่เคยมีปรากฏว่าออกเสียงไม่รับข้อกฎหมายที่เสนอเข้าสภาเลยสักครั้ง สภาโซเวียตจึงนับว่าเป็นองค์กรตรายาง ประธานคณะเปรสิเดียม คือ ประธานาธิบดีแห่งสหภาพโซเวียต มีผู้ให้ความเห็นว่าขนาดของโซเวียตสูงสุด ช่วงสมัยประชุมที่สั้น และวาระการประชุมที่ซับซ้อนบ่งบอกสถานะอำนาจของสภานี้ได้เป็นอย่างดี และยังมีสิ่งบ่งบอกอีกมากกว่า ฝ่ายนิติบัญญัติโซเวียตให้การยอมรับและประจบประแจงผู้ปกครองโซเวียต เบื้องหลังสภาก็คือ ข้าราชการโซเวียตทุกระดับ ซึ่งมีเกินกว่า 60,000 แห่ง ตั้งแต่ระดับสาธารณรัฐลงมาถึงระดับหมู่บ้าน ผู้แทนมีวาระ 2 ปี มีจำนวน 1.5 ล้านคน

ตามรัฐธรรมนูญ ค.ศ. 1936 คณะกรรมาธิการแห่งประชาชน ยังคงมีสิทธิอำนาจในด้านบริหารเต็มที่เด็ดขาด (ในค.ศ.1946 เรียกว่า สภาคณะมนตรี) สภาสูงสุดให้การยืนยันในสิทธิอำนาจนั้น กรรมาธิการหรือรัฐมนตรีมีสามจำพวก ได้แก่ พวกสหภาพหรือส่วนกลาง พวกสาธารณรัฐและพวกสหภาพกับสาธารณรัฐประกอบกัน ทั้งหมดมีจำนวนเกินกว่าจำนวนกระทรวงหรือหน่วยงานระดับเดียวกันนี้ของประเทศอื่น เพราะมีการจำแนกสาขาเศรษฐกิจโซเวียตให้คณะกรรมการช่วยกันจัดการ โดยทั่วไปอุตสาหกรรมหนักอยู่ภายใต้ขอบเขตอำนาจของส่วนกลาง อุตสาหกรรมเบาอยู่ภายใต้การจัดการของคณะกรรมการสหภาพและสาธารณรัฐ สภาคณะกรรมาธิการแห่งประชาชนมีอำนาจมากกว่าที่ได้ระบุไว้ในรัฐธรรมนูญ

ระบบยุติธรรม ของโซเวียตกว้างขวางและซับซ้อน และมีขึ้นเพื่อรับใช้ประโยชน์
ของรัฐและพรรคทั้งอย่างโจ่งแจ้งและอย่างซ่อนเร้นแอบแฝงอยู่ ระบบยุติธรรมโซเวียตมีศาลสูง
ศาลสูงของสาธารณรัฐ ศาลประจำแคว้นและศาลราษฎร โซเวียตทำหน้าที่เลือกศาลสูง ระดับ
ต่ำกว่านั้นใช้วิธีเลือกตั้ง ผู้พิพากษาขึ้นต่อนโยบายของพรรค เอนเควิตีเข้าตัดสินคดีอย่างไม่
เปิดเผยหลายคดี การจะมีบทบาทในสังคมโซเวียตอย่างอิสระจึงทำได้อย่างจำกัดนัก นอกจาก
นั้นตำรวจการเมืองปฏิบัติการนอกกฎหมายอยู่ซึ่งหมายรวมว่าผิดต่อกฎหมายโซเวียตเองด้วย
ตามมาตรา 125 แห่งรัฐธรรมนูญระบุว่าพลเมืองโซเวียตมีเสรีภาพในการพูด การดำเนินตาม
ทำนองคลองธรรม การพิมพ์ การชุมนุมและการแสดงออก "ตามทางแห่งประโยชน์ของชนผู้ใช้
แรงงานและเพื่อสร้างความมั่นคงแก่ระบบสังคมนิยม" พลเมืองได้รับการประกันสิทธิในการ
ทำงาน ศึกษา พักผ่อน และรับการเลี้ยงดูยามเจ็บป่วย หรือชราภาพ และมาตรา 127 ประกัน
เสรีภาพ ให้พ้นจากการจับกุมคุมขังวันแต่จะเป็นคำตัดสินของศาล ตามความจริงประชาชน
โซเวียตไม่ได้รับสิทธิตามที่ระบุไว้ส่วนใหญ่ ระหว่างพิมพ์รัฐธรรมนูญฉบับนี้ เอนเควิตีกำลังจับ
กุมและขนย้ายประชาชน โดยไม่มีการตัดสินคดีทางศาล รัฐกำหนดงานให้กรรมกรทำตาม
อำเภอใจ ห้ามการนัดหยุดงาน และตั้งสหบาลกรรมกรอิสระ สิทธิตามรัฐธรรมนูญจะใช้ได้ต่อ
เมื่อเป็นการสนับสนุนระบอบเท่านั้น ไม่ใช่เพื่อวิจารณ์ระบอบ อย่างไรก็ตามโซเวียตของ
สตาลินที่ได้ปรากฏชัดตั้งแต่ ค.ศ. 1930 และเมื่อรัสเซียเผชิญสภาวะการณ์ในสงครามโลกครั้งที่
สองก็นับว่าเป็นการทดสอบระบอบได้เป็นอย่างดี

นโยบายต่างประเทศ

นโยบายต่างประเทศของสหภาพโซเวียตเป็นเรื่องที่เข้าใจได้ยากเพราะการ
ดำเนินนโยบายมีลักษณะง่บงกชถึงเป้าหมายอยู่สองประการ คือ เพื่อชาติและเพื่ออุดมการณ์
นักประวัติศาสตร์บางคนกล่าวว่าไม่ควรพิจารณาระบอบการปกครอง สภาพทางภูมิศาสตร์และ
ประวัติศาสตร์ยังคงเป็นปัจจัยในการตัดสินประโยชน์ขั้นพื้นฐานของประเทศ รัสเซียคงมีเป้าหมาย
เดิมอยู่คือความมั่นคงปลอดภัยและหนทางออกสู่ทะเล นโยบายต่างประเทศคงดำเนินอยู่
อย่างต่อเนื่องไม่ได้หยุดชะงักลงด้วยเหตุปฏิวัติ คนอื่นอาจมองว่าลัทธิมาร์กซ์-เลนินมีความ
สำคัญเหนืออื่นใด รัสเซียมุ่งหมายปฏิวัติโลกและหาทางสถาปนาระบอบคอมมิวนิสต์ขึ้นทั่วโลก
ซึ่งเท่ากับ ล้มนโยบายต่างประเทศเดิมลง กลุ่มมาร์กซ์ซิสต์ย่อมเห็นว่าความสัมพันธ์กับโลกทุน
นิยมคือความขัดแย้งที่ยืดเยื้อ จะสิ้นสุดได้ต่อเมื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งชนะเท่านั้น พวกที่เชื่อว่า

โซเวียตมุ่งส่งเสริมการปฏิวัติโลก มองไม่เห็นประโยชน์และกลับเป็นอันตราย หากประเทศตะวันตกจะทำความตกลงกับโซเวียต ส่วนกลุ่มที่เชื่อว่านโยบายต่างประเทศของโซเวียตยังคงมีลักษณะเดิม คือ ทำเพื่อชาติและเพื่ออุดมการณ์พร้อมกันเท่านั้น มองเห็นว่าโซเวียตในสมัยเริ่มแรกให้ความสำคัญกับความเชื่อและอุดมการณ์ก่อนอื่น แต่ต่อมากลัทธิชาตินิยมแบบสังคมนิยมในทางปฏิบัติตามสถานการณ์กลับมีความสำคัญเพิ่มมากขึ้น ผู้นำโซเวียตสมัยต่อมาได้หวนกลับหานโยบายอนุรักษนิยมตามสภาพปัจจัยทางภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์

หลังจากยึดอำนาจในรัสเซียได้ใน ค.ศ. 1917 เลนินและทร็อตสกีพยายามส่งเสริมการปฏิวัติโลกภายนอกรัสเซีย เพราะเชื่อว่าอย่างไรเสีย ทุนนิยมทั่วโลกต้องขัดแย้งจนแตกหักกับโซเวียต ยุโรปโดยเฉพาะเยอรมนีมีความเหนื่อยล้าจากสงคราม เหมาะที่จะอุดหนุนให้มีการปฏิวัติเกิดขึ้น ผู้นำองค์กรคอมมิวนิสต์สากลก็เชื่อมั่นว่าการปฏิวัติจะเกิดทั่วไปในไม่กี่ปี ระบบทุนจะถูกทำลายหมดโลก แต่การณกลับกลายเป็นว่าคอมมิวนิสต์เองจะประสบหายนะ ผู้นำโซเวียตต้องปรับอุดมการณ์ให้เข้ากับสภาพปัจจุบัน ทั้งด้านการต่างประเทศและภายในประเทศ เพื่อรักษาอำนาจการปกครองรัสเซีย และยอมเสียกิจการคอมมิวนิสต์ในต่างประเทศไป มาร์กซพูดเรื่องจุดหมายของการปฏิวัติโลก แต่เมื่อปฏิวัติแล้วกลับไม่สามารถคาดการณ์ใดให้ถูกต้องได้ เลนินได้พัฒนาลัทธิมาร์กซ์ที่เป็นแนวคิดหลัก ได้แก่ ทุนนิยม การเงิน และลัทธิจักรวรรดินิยม เสนอเป็นเค้าโครงการงาน ที่ผู้นำโซเวียตพยายามเข้าใจและแปลความหมาย

เมื่อเลนินยึดอำนาจในรัสเซียเท่ากับต้องสืบทอดฐานะและผลประโยชน์ของรัสเซียด้านการระหว่างประเทศด้วย แลเรื่องนี้มาร์กซ์ไม่ได้กล่าวไว้ ผู้นำบอลเชวิกได้พยายามอย่างดีที่สุดที่จะตัดพันธะข้อผูกมัดต่างๆ ที่รัสเซียมีอยู่ตั้งแต่สมัยซาร์กับ ชาติต่างๆ คือเพิกถอนสนธิสัญญาและหนี้สินต่างๆ และตีพิมพ์เอกสารลับทางการทูตออกเผยแพร่แต่ไม่อาจตัดส่วนที่เป็นของอดีตให้ขาดหลุดไปได้ เพื่อจะได้มีบทบาทใหม่ในโลกนี้ ทร็อตสกีเคยกล่าวอย่างมั่นใจว่า "เราออกกฎหมายสักสองสามข้อ แล้วก็ปิดร้านเสียที" โดยคิดว่าระบบการทูตจะหมดไป การปฏิวัติโลกใกล้จะเกิดขึ้น ดังนั้นทร็อตสกีจึงได้บอกปิดสัญญาเบรสต์-ลิตอฟส์แต่แรก แต่คลื่นปฏิวัติกลับสงบ การทูตกลับสำคัญ รัสเซียต้องหันกลับไปใช้ชีวิตทางการทูตแบบเก่า ต่อมาเมื่อระบอบโซเวียตพัฒนา รัสเซียเป็นเป้าหมายหลักในการสร้างสังคมนิยม และเมื่อมีการประกาศใช้แผนพัฒนาห้าปีฉบับแรก นโยบายต่างประเทศของโซเวียตกลับยิ่งเข้าลักษณะประเพณีนิยมและชาตินิยมยิ่งขึ้น มีการแยกเรื่องความสัมพันธ์กับต่างประเทศสมัยสหภาพโซเวียต ออกจากสมัยอื่น เมื่อมีฐานะเป็นรัฐสมัยใหม่ขนาดมหึมาที่ต่างจากเดิม การดำเนิน

นโยบายต่างประเทศย่อมมีการพิจารณาตามสภาพที่เป็นจริง(Realpolitik) อย่างเช่นเรื่องความมั่นคงปลอดภัยมากกว่าเรื่องอุดมการณ์ของมาร์กซ์

โดยทั่วไปอาจเข้าใจกันว่าโซเวียตดำเนินนโยบายต่างประเทศในลักษณะที่มีความขัดแย้งระหว่างจุดหมายสองประการเสมอได้แก่ อุดมการณ์ปฏิวัติกับความรู้สึกชาตินิยมแบบเก่า องค์การคอมมิวนิสต์สากลกับกระทรวงการต่างประเทศ และผลประโยชน์ของรัฐกับของพรรค แต่จริงๆแล้วเป็นเรื่องของการเปลี่ยนจากเรื่องปฏิวัติหันกลับไปหาแบบเก่า ซึ่งเกิดขึ้นในช่วง ค.ศ. 1920 ค.ศ. 1930 และสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 อย่างไรก็ตามไม่มีเอกสารที่จะช่วยให้เข้าใจได้ว่านโยบายต่างประเทศของสหภาพโซเวียตมีขึ้นได้อย่างไร จึงไม่ควรคิดเรื่องลักษณะของการดำเนินนโยบายนี้มากไป ให้เข้าใจเพียงว่าลัทธิคอมมิวนิสต์ยังคงความสำคัญเสมอในการดำเนินนโยบายต่างประเทศของโซเวียต เพราะผู้นำคตินึกฝันอยู่ในหลักการของมาร์กซ์อย่างเป็นทางการ เช่นที่ว่าปกป้องประเทศเป็นปฏิกริยาตอบโต้การคุกคามจากภายนอก นั่นก็สมเหตุสมผล แต่ก็ควรเข้าใจด้วยว่าภายนอกที่ทำการคุกคามนั้นคือโลกทุนนิยม ซึ่งเป็นเรื่องใหญ่โตสำหรับคนในเครมลินไม่ใช่เพราะข้อเท็จจริงจากกรณีที่เกิดขึ้นเท่านั้น แต่ด้วยหลักพื้นฐานอุดมการณ์ที่พวกเขายึดถืออยู่ ด้วยสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงคริสตวรรษที่ 18 และ 19 ทำให้เกิดความเคียดชัง เมื่อคิดถึงความสัมพันธ์ระหว่างประเทศว่า เป็นการติดต่อกันระหว่างรัฐหรือกลุ่มรัฐ แต่นับแต่ ค.ศ. 1917 จากที่ปรากฏกลับคล้ายคลึงสภาพเหตุการณ์ที่ชาวคริสต์ต่อสู้กับชาวมุสลิมในสมัยกลางหรือที่มีสงครามระหว่างนิกายในสมัยปฏิรูปศาสนา ที่ต่อมาค่อยจมปลักอยู่กับเรื่องพยายามผ่อนหนักให้เป็นเบา พิถีพิถันกับรายละเอียดและหาทางประนีประนอมกัน

เมื่อหรือตลกว่าการกิจการสงครามในค.ศ.1918 จอร์จ ชิเชริน (George Chicherin) เข้าแทนที่ตำแหน่งกรรมาธิการว่าการต่างประเทศ (Narkomindel) จนถึง ค.ศ. 1930 แต่เนื่องจากสุขภาพไม่ดี แมกซิม ลิตวินอฟ (Maxim Litvinov) คุมงานต่างประเทศแทนเขาตั้งแต่ ค.ศ. 1928 ชิเชรินอยู่ในตระกูลขุนนางสุภาพชน (gentry) และเป็นแมนเชวิกหลายปี ไม่เคยคลุกคลีวงในของผู้นำคอมมิวนิสต์เลย แต่เขามีคุณสมบัติความสามารถพิเศษเหมาะสมกับตำแหน่งคือรับราชการด้านการทูตสมัยซาร์และใช้ภาษาดี มีความรู้เรื่องการต่างประเทศเป็นเยี่ยม ชิเชรินทำงานอยู่ภายใต้การดูแลของเลนิน สตาลิน และคณะกรรมการเมืองงานสำคัญคือทำให้สหภาพโซเวียตได้รับการรับรองและตั้งมั่นอยู่ในโลกใบนี้ได้

ในช่วงค.ศ.1919-1920 โซเวียตพยายามเผยแพร่ลัทธิปฏิวัติด้วยกำลังภายนอกประเทศแต่ไม่ได้ผล ช่วงแรกที่ฝ่ายพันธมิตรเป็นศัตรู โซเวียตก็ดำเนินนโยบายอย่างสุด

โต่ง ขณะนั้นกลุ่มปฏิวัติสังคมนิยม (spartacist) พยายามช่วงชิงอำนาจในเบอร์ลินในเดือน
เมษายน ค.ศ. 1919 เลนินเชิญนักสังคมนิยมยุโรปหัวซ้ายจัดมาประชุมสมัชชาคอมมิวนิสต์
สากลครั้งแรก องค์การคอมมิวนิสต์สากล (สากลที่ 3-Comintern) ได้จัดตั้งขึ้น เลนินเป็น
แกนนำขบวนการคอมมิวนิสต์โลก ระหว่างประชุมสมัชชาคอมมิวนิสต์สากลครั้งที่ 2 ในเดือน
สิงหาคม ค.ศ. 1920 กองทัพแดงเข้าไปในโปแลนด์ ผู้แทนจาก 41 ประเทศมองอนาคตว่า
ปฏิวัติได้สำเร็จแน่ แต่แล้วโซเวียตกลับพ่ายแพ้ที่ออร์ซอ ความหวังก็พังทลาย โคมินเทอร์นส่ง
เสริมการปฏิวัติในฮังการีและบาวาเรีย ประสบผลเพียงชั่วระยะเวลาหนึ่งเท่านั้น ภายหลัง
สงครามกลางเมือง ที่ฝ่ายขาวปราบชัย โซเวียตและพันธมิตรตะวันตกพยายามหาทางตกลงกัน
โซเวียตยังคงสนับสนุนสากลที่ 3 ที่มีจีนในเวียฟเป็นประธานและปฏิเสธการชำระหนี้ทั้งปวง ทั้ง
หนี้ที่มีขึ้นในสมัยซาร์หรือการชดใช้แก่ต่างชาติที่รัฐบาลโซเวียตได้รับทรัพย์สินไป แต่กลับเรียก
ค่าปฏิกรรมจำนวนมหาศาล จากการทำพันธมิตรส่งกำลังเข้าบุกรุกแผ่นดิน และแทรกแซงกิจ
การภายในรัสเซีย โซเวียตบงการการสนับสนุนพรรคคอมมิวนิสต์ทั่วโลกให้ล้มล้างการปก
ครองระบอบเก่าผ่านทางองค์การ โคมินเทอร์น เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินความสัมพันธ์ทาง
การทูต รัฐต่างๆ มองโซเวียตด้วยความรู้สึกเป็นปฏิปักษ์และระแวงแคลงใจ

ประเทศพันธมิตรตะวันตกก็คิดกันรัสเซียไม่ให้เข้าร่วมประชุมสันธิสัญญาสันติ
ภาพที่ปารีส ค.ศ. 1919 ความรู้สึกขัดแย้งไม่ลงรอยกันทั้งด้านอุดมการณ์และด้านการทหาร
เพิ่มมากขึ้นถึงขีดสุด จนถึงสภาพที่ตะวันตกต้องตรวจสอบว่ามีคอมมิวนิสต์ซ่อนอยู่ในที่ประชุม
หรือไม่ก่อนจะเปิดประชุม นายลอร์ด จอร์จ (Lloyd George) นายกรัฐมนตรีอังกฤษ ได้เขียน
ไว้ว่า

โดยส่วนตัวข้าพเจ้าอาจเคยติดต่อกับโซเวียตในฐานะที่เป็นรัฐบาลแท้จริงของ
รัสเซียเช่นเดียวกับประธานาธิบดีวิลสัน แต่เราทั้งสองได้ตกลงกันว่าเราไม่อาจให้ผู้ร่วม
งานของเราที่สมัชชาหรือประชาชนในประเทศของเราซึ่งหวาดกลัวความรุนแรงและ
การขยายกิจกรรมของบอลเชวิค ยอมปฏิบัติถึงขั้นนั้นได้...³⁶

ประเทศพันธมิตรเอาใจใส่แต่เยอรมนีไม่ใส่ใจรัสเซีย และไม่ให้ความสำคัญกับ
สัมพันธภาพระหว่างรัสเซียกับยุโรป บอลเชวิกรู้สึกเป็นปฏิปักษ์ต่อการตกลงสัญญาสันติ
ภาพและเห็นว่าองค์การสันนิบาตชาติเป็นการฉีกกำลังของประเทศทุนนิยมต่อต้านรัสเซีย ด้วย
เหตุนี้ ต่อมาสองประเทศที่ถูกกีดกันคือ ไวมาร์เยอรมันและโซเวียตรัสเซียจึงหันหน้าเข้าหากัน
ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศพันธมิตรกับรัสเซียดีขึ้นหลังจากฝ่ายขาวพ่ายแพ้ ประเทศตะวัน

ตกช่วยรัสเซียในการฟื้นฟูสภาพเศรษฐกิจ การคว่ำบาตรของพันธมิตรต่อรัสเซียยุติลงเมื่อนาย ลอยด์ จอร์จ นายกรัฐมนตรีอังกฤษรับรองรัฐบาลโซเวียต และต้องการฟื้นฟูสัมพันธภาพทาง เศรษฐกิจของสองประเทศให้คืนสู่ระดับปกติ สงครามโซเวียต-โปแลนด์ทำให้การฟื้นฟูความสัมพันธ์ล่าช้าไป เมื่อสงครามยุติโดยกองทัพแดงปราชัยในโปแลนด์ในค.ศ.1921 ประเทศตะวันตกก็หวังจะเข้าครองตลาดรัสเซียซึ่งเป็นพื้นฐานของการตกลงปรองดองกัน

ราวปลาย ค.ศ. 1920 เลนินกล่าวเตือนกลุ่มฝ่ายซ้ายว่าสมัยของการอยู่ร่วมกัน กับพวกทุนนิยมกำลังเริ่มขึ้นแล้ว เศรษฐกิจทุนนิยมในยุโรปฟื้นตัวขึ้นได้ หรือตสก็ก็ยอมรับว่า การปฏิวัติไม่อาจสำเร็จได้อย่างฉับพลัน สนธิสัญญาริกา (Riga มีนาคม ค.ศ. 1921) ยุติ ความขัดแย้งกับโปแลนด์ได้ รัสเซียได้อูเครนคืน แต่เสียบเบโลรัสเซียไปส่วนหนึ่งและอูเครน ตะวันตก สงครามกินเวลาเจ็ดปีทำให้เศรษฐกิจรัสเซียพังพินาศ ชาวนาชาวไร่กองกลาง กลาสีที่ กรอนสตัดท์ก่อกบฏและเลนินนำนโยบายเศรษฐกิจใหม่มาใช้พร้อมกับนโยบายออมชอมกับ ประเทศตะวันตก

สมัยแห่งการปรองดองเริ่มขึ้นตั้งแต่ค.ศ.1921-1927 โดยโซเวียตต้องการ ให้ประเทศตะวันตกให้การรับรองทางการทูต เปิดความสัมพันธ์ทางการค้าและสินเชื่อกับ รัสเซีย การรับรองรัฐบาลโซเวียตเป็นการประกันความมั่นคงปลอดภัยจากการโจมตีและรัสเซีย สามารถแบ่งแยกประเทศทุนนิยมได้ ยุโรปให้คำตอบเป็นที่น่าพอใจเพราะอุตสาหกรรมยุโรปต้องการตลาดและรัฐบาลยุโรปไม่อาจแน่ใจได้ว่าจะล้มล้างระบอบโซเวียตได้ จึงหวังจะมีความสัมพันธ์กับรัสเซียในระดับปกติ แต่อุปสรรคอยู่ที่กิจกรรมการโฆษณาส่งเสริมการปฏิวัติ โลกขององค์การคอมมิวนิสต์สากลในประเทศตะวันตกและอาณานิคมของตะวันตก นอกจาก นั้นประเทศตะวันตกอ้างว่ารัสเซียเป็นหนี้ถึง 14 พันล้านรูเบิล (ประมาณ 7 พันล้านเหรียญ สหรัฐฯ) ซึ่งเป็นหนี้สมัยซาร์ หนี้การยืมสมัยสงครามและค่าชดเชยทรัพย์สินของชาวยุโรปที่ โซเวียตยึดไป ส่วนรัสเซียก็อ้างหนี้ให้ชาวยุโรปชดใช้เช่นกันเป็นค่าชดเชยความเสียหายที่เกิด จากพันธมิตรเข้าแทรกแซงในสงครามกลางเมืองจำนวนมหาศาล ตะวันตกยอมยกเลิหนี้สิน สมัยสงครามแลกกับค่าเสียหายที่รัสเซียเรียกร้องเรื่องพันธมิตรแทรกแซง แต่ขอให้รัสเซียจ่าย หนี้สมัยซาร์โดยเฉพาะแก่ฝรั่งเศสและจ่ายค่าชดเชยทรัพย์สินที่ยึดไป การเจรจาเรื่องหนี้สินไม่ เป็นอันตกลง แต่สามารถทำความตกลงเรื่องให้โซเวียตได้สินเชื่อบริหารหนี้ ได้ความตกลงทาง การค้าและการรับรองทางการทูตจากประเทศมหาอำนาจ เว้นสหรัฐฯ ซึ่งก็ได้ให้ความช่วยเหลือ ทางเทคโนโลยีมากขึ้น

เมื่อดำเนินนโยบายปรองดอง โซเวียตต้องขยายบทบาททางการทูต ชิเชริน
เผชิญกับปัญหาหนักหลายประการที่เป็นอุปสรรค ได้แก่เรื่องโคมิเนเทอร์น โปรฟันเทอร์น
(International Trade Union Organization) ชาญงานตำรวจลับ ปัญหาการค้ากับต่างประเทศ
เรื่องตัวแทนการทอเยวและการที่นาร์โกมิเนเตลไม่มีอำนาจดำเนินการอย่างเต็มที่ใด อย่างไรก็ตาม
ก็ดี การที่มีตัวแทนเจรจามากขึ้นก็ช่วยให้โซเวียตดำเนินนโยบายอย่างยืดหยุ่นได้มากขึ้น และ
ผ่อนคลายสถานการณ์ตึงเครียดทางเศรษฐกิจและความอ่อนแอด้านการทหารได้ ชิเชรินมีภูมิ
หลังเป็นเมนเชวิกเป็นสมาชิกพรรคระดับล่าง จึงทำให้เขาขาดบารมี มีบ่อยครั้งที่คณะกรรมการ
เมืองไม่สนใจนาร์โกมิเนเตล โคมิเนเทอร์นไม่แจ้งข่าวสารให้รับรู้ และรัฐบาลยืนยันว่าโคมิเน
เทอร์นเป็นหน่วยงานอิสระจึงไม่รับรู้และรับผิดชอบความเคลื่อนไหวขององค์การนี้ อย่างไรก็ตาม
ชิเชรินประสบความสำเร็จด้วยนโยบายทางการทูต ด้วยไหวพริบ ความชาญฉลาด ความ
สามารถและความเพียรพยายามของเขาโดยแท้

เมื่อโคมิเนเทอร์นส่งเสริมการปฏิวัติโลกและโซเวียตใหม่โฆษณาอุดมการณ์มาก
ขึ้น ไม่สอดคล้องกับการดำเนินการทางการทูตตามปกติ โซเวียตจึงไม่ได้รับเชิญเข้าประชุมลต
อาวูที่กรุงวอชิงตันระหว่าง ค.ศ.1921-22 จนเมื่อมีการประชุมทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศ
ที่เจนีวาในเดือนเมษายน ค.ศ.1922 ผู้แทนโซเวียตจึงเข้าร่วมประชุมด้วยเป็นครั้งแรกด้วยความ
สามารถของชิเชริน โซเวียตจึงบรรลุจุดหมายทางการทูต คือทำลายการกีดกันให้อยู่โดดเดี่ยว
ลำพังได้ แม้ว่าการประชุมไม่ก่อให้เกิดผลที่สำคัญ แต่ผู้แทนโซเวียตได้ให้โอกาสนี้ตกลงกับ
เยอรมนี นอกจากเสนอขอให้มีการลดอาวูทั่วไป และขอให้ประเทศยุโรปทำการค้ากับรัสเซีย
และเข้าไปลงทุนในรัสเซีย ชิเชรินอาศัยที่ประเทศพันธมิตรกับเยอรมนีไม่ลงรอยกัน ทำความ
ตกลงสนธิสัญญาทางการค้ากับเยอรมนีที่รับปัลโล (The Treaty of Rappallo) ในวันที่ 16
เมษายน ค.ศ. 1922 สถาปนาความร่วมมือทางเศรษฐกิจระหว่างสหภาพโซเวียตกับเยอรมนี
ซึ่งจะนำไปสู่ความผูกพันทางการเมืองและการทหารต่อไป สนธิสัญญาดังนี้สิ้นสุดลงหลังจาก
ที่ฮิตเลอร์ขึ้นสู่อำนาจ สนธิสัญญาดังนี้สร้างความประหลาดใจและท้อแท้แก่บรรดาประเทศ
ต่าง ๆ แต่เหตุผลที่ทำให้สองประเทศนี้ตกลงกันได้นั้นเข้าใจได้ง่าย ทั้งโซเวียตและเยอรมนีต่าง
ตกอยู่ในฐานะประเทศที่ถูกกีดกันจากกลุ่มประเทศยุโรป หลังการตกลงสนธิสัญญาแวร์ซายส์
ฝรั่งเศสเป็นผู้นำการจัดตั้งกลุ่มติวังล้อมกีดกันและคว่ำบาตรรัสเซีย ที่เจนีวา ที่ประชุมพิจารณา
ให้เยอรมนีเป็นประเทศที่ไม่พึงคบหาด้วยอีกประเทศหนึ่ง เมื่อเยอรมนีตกลงร่วมมือกับสห
ภาพโซเวียตเพื่อประโยชน์ร่วมกัน การอยู่อย่างโดดเดี่ยวของสองประเทศก็ยุติลง

ในค.ศ.1923 เยอรมนีเผชิญวิกฤตการณ์เมื่อฝรั่งเศสเข้ายึดแค้วนรุร์ โซเวียต
คัดค้านการกระทำดังกล่าวและสนับสนุนเยอรมนี แต่ขณะที่นาร์โกมินเดลสนับสนุนโวมาร์
เยอรมัน โคมินเทอร์นกลับสนับสนุนให้คอมมิวนิสต์เยอรมันล้มล้างโวมาร์แต่ไม่ประสบผล เมื่อ
รัสเซียกับเยอรมนีมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันมากขึ้น ฝรั่งเศสเกิดวิตก ทำให้ร่วมกับอังกฤษกับ
อิตาลีตัดสินใจยึดเวลารับรองรัฐบาลโซเวียตอย่างเป็นทางการออกไปจนถึงต้นปี ค.ศ. 1924
ซึ่งรัฐบาลพรรคแรงงานของอังกฤษให้การรับรองโซเวียตอย่างเป็นทางการ ตามด้วยฝรั่งเศส
อิตาลี ออสเตรีย สวีเดน นอร์เวย์ เดนมาร์ก กรีซ เม็กซิโก และจีน ซึ่งให้การรับรองโซเวียต
ภายในปีเดียวกัน แต่ซีเชรินก็ต้องพบอุปสรรคอีก ในเดือนตุลาคม ค.ศ. 1914 มีกรณี
"จดหมายของซีโนเวียฟ" เกิดขึ้น ประธานโคมินเทอร์นมีจดหมายไปถึงกลุ่มคอมมิวนิสต์
อังกฤษเป็นเชิงสั่งให้บ่อนทำลายกำลังทัพของอังกฤษ ความสัมพันธ์กับอังกฤษที่กำลังจะไปได้
ด้วยดีสะดุดลง นอกจากนั้นยังมีเรื่องสนธิสัญญาโลคาร์โนที่เยอรมนีตกลงกับประเทศพันธมิตร
ใน ค.ศ. 1925 โดยโซเวียตไม่เข้าร่วมด้วย อย่างไรก็ตาม มีการตกลงสนธิสัญญาเบอร์ลินเพื่อยืนยัน
สนธิสัญญาฉบับลโลในเดือนเมษายน ค.ศ. 1926 และยอมรับข้อตกลงว่าต่างฝ่ายต่างจะ
เป็นกลาง หากเกิดกรณีในประเทศอำนาจฝ่ายที่สามเข้าโจมตีฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด ในค.ศ.1925
ญี่ปุ่นทำสัญญากับโซเวียตและยอมถอนกำลังออกจากเกาะสะคะระรินซึ่งยึดครองไว้ส่วนหนึ่ง โดย
รัสเซียยินยอมให้ญี่ปุ่นหาประโยชน์จากน้ำมันถ่านหินและไม้ต่อไป การรับรองโซเวียตหมายถึง
ยอมรับว่าจะบอบการปกครองของบอลเชวิคมีอยู่จริง และหวังจะปรับความสัมพันธ์ทางการค้า
ไม่ได้หมายว่าจะเปลี่ยนท่าทีต่อสหภาพโซเวียต เช่นที่ปรากฏในวาทะของลอยด์ จอร์จว่าจะค้า
แม้กับพวกกินเนื้อคน ประเทศอื่นๆ รวมทั้งสหรัฐฯ และรัฐสภาในยุโรปตะวันออกส่วนใหญ่
ยังไม่รับรอง แต่เมื่อพิจารณาโดยรวมแล้วนับว่าซีเชรินประสบความสำเร็จอย่างยิ่งในการนำ
โซเวียตรัสเซียเข้าสู่วงการทูตของประชาชาติต่างๆ ได้

นับตั้งแต่ค.ศ.1921 ที่นาร์โกมินเดลต้องบากบั่นฝ่าฟันจนประสบความสำเร็จ
แม้จะต้องแข่งกับโคมินเทอร์นที่สร้างปัญหาทำให้สหภาพโซเวียตเสียความน่าเชื่อถือทางการ
ทูตก็ตาม แต่ก็เห็นได้ว่าหน่วยงานทั้งสองมีจุดหมายหลักประการเดียวกัน โดยมีกลยุทธ์ที่ต่าง
กัน เห็นได้จากกรณีความสัมพันธ์กับจีน เป็นต้น

โดยทั่วไปในการดำเนินนโยบายต่างประเทศของโซเวียต เอเชียจะมีความสำคัญ
เป็นอันดับรอง ในสมัยเลนินได้ปฏิเสธกรรมสิทธิเหนือดินแดนในเอเชียของจักรวรรดิเดิม
เนื่องจากไม่มีกำลังพอที่จะรักษาไว้ได้ สมัยนั้นเป็นช่วงที่อาณานิคมปฏิวัติต่อต้านจักรวรรดิ
นิยมตะวันตก โซเวียตเองอ่อนแอเกินกว่าจะหาประโยชน์จากสถานการณ์นี้ แต่เพื่อความมั่นคง

ปลอดภัยของรัสเซีย โดยบ้านทอนกำลังอิทธิพลของอังกฤษฝรั่งเศสในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เลนินได้สนับสนุนอาณานิคมให้ต่อต้านจักรวรรดินิยมเช่นกรณีเคมาล ปาชาแห่งตุรกี เมื่อโคมิโนเทอร์นประชุมที่บากูในเดือนกันยายน ค.ศ. 1920 ซีโนเวียฟกล่าวต่อผู้แทน 37 ชาติว่า “คอมมิวนิสต์สากลวันนี้ หันหน้าเข้าหาชนชาวตะวันออก” “พี่น้องทั้งหลาย พวกท่านมาชุมนุมกันเพื่อเข้าสู่สงครามศักดิ์สิทธิ์ เริ่มแรกคือต่อต้านจักรวรรดินิยมอังกฤษ” ต่อมานักปฏิวัติชาวเอเชียหลายคนเข้ารับการฝึกฝนในสหภาพโซเวียตและกลับไปทำงานที่ส่งผลต่อประเทศตะวันตกอย่างยิ่ง

ผู้นำโซเวียตเพิกถอนสิทธิพิเศษของรัสเซียในจีนส่วนใหญ่และประณามการกระทำของจักรวรรดิยุโรปในจีน แม้ว่าทัพแดงจะยึดตราเขี้ยวองโกเลียนอกและหมุนรัฐบาลคณะปฏิวัติประกาศเอกราชจากจีนและจัดตั้งสาธารณรัฐประชาชนมองโกเลียก็ตาม มองโกเลียเป็นรัฐกันกระหนบและเป็นที่ตั้งฐานทัพให้รัสเซียติดพรมแดนจีน มอสโกมีความสัมพันธ์กับรัฐบาลจีนที่ปักกิ่งอย่างเป็นทางการตั้งแต่ ค.ศ. 1920 ขณะเดียวกับที่มิคาอิล โบโรดินผู้แทนโซเวียตเข้าแทรกแซงกิจการภายในของจีนที่กว้างขวาง โดยสนับสนุนขุนยัดเขินที่ต้องการขับจักรวรรดิยุโรป รวมชาติและปฏิรูปสังคมให้จัดตั้งพรรคชาตินิยมก๊กมินตั๋งตามแบบพรรคคอมมิวนิสต์โซเวียต ตั้งแต่ ค.ศ. 1923 ถึง ค.ศ. 1926 โคมิโนเทอร์นส่งทั้งเงิน อาวุธ และที่ปรึกษาด้านการทหารหลายร้อยคนไปช่วยเหลือกลุ่มปฏิวัติและให้คอมมิวนิสต์จีนดำเนินกลยุทธ์ “แนวร่วม” เรื่องจีนเป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้ทรอตสกีและสตาลินขัดแย้งกัน สตาลินเห็นว่าจีนกำลังเข้าสู่สถานการณ์ปฏิวัติประชาธิปไตยแบบนายทุน ควรให้กลุ่มแรงงานร่วมมือกับกลุ่มชาตินิยม ชาวนา ชาวไร่และชนชั้นกลาง ให้คอมมิวนิสต์จีนร่วมมือกับก๊กมินตั๋ง การปฏิวัติของกลุ่มชาตินิยมจีนจะเป็นบันไดขั้นแรกที่น่าไปสู่การปฏิวัติทางสังคมนิยมได้ แต่ทรอตสกีต้องการให้พรรคคอมมิวนิสต์จีนก่อการเพื่อควบคุมสถานการณ์ที่เป็นหัวเลี้ยวหัวต่อและนำไปสู่สังคมนิยม สตาลินชนะ การแทรกแซงเรื่องภายในจีนปรากฏผลสำเร็จระยะหนึ่ง ทำให้โซเวียตมีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับ แต่ขุนยัดเขินได้สิ้นชีพลง ใน ค.ศ. 1925 เจียงไคเช็คนายทหารหนุ่มผู้เคยรับการฝึกฝนจากโซเวียตควบคุมอำนาจในจีนได้ และกลายเป็นศัตรูกับโซเวียต ระหว่างที่โซเวียตส่งกองกำลังขึ้นเหนือใน ค.ศ. 1926 เจียงไคเช็คและคอมมิวนิสต์จีน พร้อมกับเปิดโปงเรื่องการติดต่อกันระหว่างรัสเซีย ปรลตอาวุธและสังหารหมู่กองกำลังนี้ และขับที่ปรึกษาชาวโซเวียตออกจากจีน สตาลินดำเนินนโยบายตั้งรับอย่างระมัดระวัง ใน ค.ศ. 1928 เขาตัดความสัมพันธ์กับรัฐบาลเจียงไคเช็คและโซเวียตเข้าควบคุมเส้นทางรถไฟสายตะวันออกเฉียงใต้ คอมมิวนิสต์จีนได้รับคำสั่งจากมอสโกให้แก้คืนด้วยการก่อการในกวางตุ้งแต่จีนปราบปรามอย่างจริงจัง ใน ค.ศ. 1929

รัฐบาลจีนยกกำลังบุกสถานทูตโซเวียตที่ปักกิ่ง จับชาวรัสเซียและคอมมิวนิสต์จีน พร้อมกับเปิดโปงเรื่องการติดต่อดะหว่างรัสเซียกับก๊กมินตั๋ง ทั้งสองประเทศต่างเตรียมทำสงคราม แต่แล้วโซเวียตก็แสดงอาณาภาพบังคับจีนให้ตกลงยอมรับสถานภาพเดิมได้

หลังจากประสบความล้มเหลวเรื่องจีน โซเวียตก็หันมาสถาปนาอำนาจเหนือมองโกเลียนอก และตั้งแต่ ค.ศ. 1925 ก็ได้ทำสนธิสัญญาพันธมิตรและความเป็นกลางอันเป็นประโยชน์กับตุรกี เปอร์เซียและอาฟกานิสถาน ส่วนจีนนั้น ตั้งแต่สมัยบอลเชวิคแล้วที่รัสเซียเพิกถอนประโยชน์และสิทธิพิเศษที่มีอยู่เดิมในเอเชีย เช่นจีนและเปอร์เซีย เว้นแต่เรื่องเส้นทางรถไฟสายตะวันออกที่เป็นเงื่อนไขปัญหาสร้างความขัดแย้งระหว่างจีนและโซเวียต ใน ค.ศ. 1929³⁷

ตั้งแต่ ค.ศ. 1930-1939 ลิตวินอฟได้ว่าการต่างประเทศต่อจากชิเชริน ซึ่งโซเวียตได้รับการรับรองและมีสัมพันธไมตรีทางการทูตกับประเทศต่างๆ แล้ว โซเวียตก็ได้ก้าวออกจากสถานะที่โดดเดี่ยวลำพังสู่ สมัยการสร้างความปลอดภัยร่วมกัน โซเวียตต้องการเป็นภาคีกับประเทศอำนาจในสถานะเดิมเพื่อสกัดการคุกคามจากประเทศ "ไม่มี" เห็นได้จากการที่โซเวียตเข้าเป็นสมาชิกองค์การสันนิบาตชาติและเน้นถึงความจำเป็นในการลดอาวุธและแสวงหาความปลอดภัยร่วมกัน ลิตวินอฟเคยเสนอ ณ ที่ประชุมลดอาวุธ กรุงเจนีวาให้ทำการลดอาวุธแบบเบ็ดเสร็จแต่ไม่มีผู้ใดสนใจ อย่างไรก็ตาม โซเวียตคงมองอังกฤษและฝรั่งเศสอย่างที่เคยเป็นศัตรูและสันนิบาตชาติที่เป็นตัวแทนของจักรวรรดินิยมที่ชอบใช้กำลัง กรมการเมืองจึงหวังให้ประเทศทุนนิยมทะเลาะกันเอง โดยเฉพาะอังกฤษกับสหรัฐฯ ในช่วงที่มีสงคราม จนกระทั่งญี่ปุ่นมีท่าทีคุกคามจีนใน ค.ศ. 1931³⁸ สงครามจีน-ญี่ปุ่นเกิดขึ้น หลังจากญี่ปุ่นเข้ายึดแมนจูเลียและจัดตั้งรัฐบาลหุ่นแมนจูก้าวขึ้น สตาลินมีความวิตกกังวลเรื่องความปลอดภัยของพรมแดนโซเวียต เมื่อญี่ปุ่นบุกแมนจูเลีย โซเวียตได้เพิ่มมาตรการป้องกันพรมแดนตะวันออกคือเพิ่มกำลังกองทัพภาคตะวันออกไกล วางเส้นทางรถไฟสายทรานส์ไซบีเรีย เร่งอพยพผู้คนให้มีการตั้งหลักแหล่งและพัฒนาอุตสาหกรรมในภูมิภาคนี้ และที่สำคัญคือฮิตเลอร์ขึ้นครองอำนาจในเยอรมนีใน ค.ศ. 1933 นโยบายของฮิตเลอร์ที่ก้าวร้าวคุกคามทำให้ประเทศต่างๆ ตื่นตกใจอย่างมาก รัฐบาลโซเวียตไม่ได้เตรียมการเรื่องฮิตเลอร์ขึ้นมามีอำนาจ และจำเป็นต้องเปลี่ยนนโยบายต่างประเทศ จึงเร่งรอดูท่าทีและทิศทางที่จะเกิดอันตรายขึ้น ประเทศอื่นๆ ก็ทำเช่นเดียวกัน

สตาลินหวังให้สังคมนิยมฟาสซิสต์ช่วยทำลายไวมาร์เยอรมัน เยอรมันเป็นประเทศตะวันตกที่มีพรรคคอมมิวนิสต์ขนาดใหญ่ประเทศเดียว สตาลินเกลียดชังลัทธิสังคมนิยมประชาธิปไตยเยอรมัน แต่ก็ไม่แน่ใจว่าจะสามารถควบคุมคอมมิวนิสต์เยอรมันได้ตลอด สตาลินพยายามปลุกปั่นคอมมิวนิสต์เยอรมันให้ต่อต้านกลุ่มสังคมนิยมประชาธิปไตย เหมือนกับที่ให้ร่วมมือกับนาซีเพื่อทำลายไวมาร์ โดยเชื่อว่าจะมีการปฏิวัติโดยคอมมิวนิสต์หลังจากที่นาซีเอาชนะไวมาร์ได้ สรุปคือถนนที่นำไปสู่โซเวียตเยอรมันต้องผ่านฮิตเลอร์ จึงนับว่าสตาลินมีส่วนรับผิดชอบที่ฮิตเลอร์ขึ้นครองอำนาจได้ อย่างไรก็ตาม สตาลินประเมินฮิตเลอร์ต่ำกว่าจริง และเห็นแต่ฝรั่งเศสเป็นศัตรูร้ายกาจของโซเวียต ภายหลังค.ศ.1930 โซเวียตใช้นโยบาย "แนวหน้าประชาชน" และการทอดไมตรี (rapprochement) แบบแปลก ๆ กับประเทศประชาธิปไตยตะวันตก ใน ค.ศ. 1932 โซเวียตเริ่มปรับความสัมพันธ์กับประเทศเพื่อนบ้านได้แก่ ฟินแลนด์ เอสโทเนีย โปแลนด์ และฝรั่งเศส โซเวียตพยายามตกลงสัญญาโลคาร์โนกับประเทศยุโรปตะวันออกในค.ศ.1934 แต่โปแลนด์ปฏิเสธ โซเวียตพยายามสถาปนาความสัมพันธ์กับสหรัฐฯ โดยเริ่มจากแสดงความชื่นชมสหรัฐฯ ในด้านการค้าและความสามารถด้านต่าง ๆ เติมการโฆษณาลัทธิอุดมการณ์และพันธะหนี้สินเป็นอุปสรรคต่อความสัมพันธ์ แต่หลังจากที่ลิตวินอฟไปเยือนวอชิงตันตามคำเชิญของประธานาธิบดีแฟรงกลิน ดี รูสเวลท์ ซึ่งเพิ่งขึ้นดำรงตำแหน่ง ลิตวินอฟ รับประทานเรื่องโฆษณาอุดมการณ์และให้ความป้องกันทางกฎหมายแก่พลเมืองสหรัฐฯ ในโซเวียต สหรัฐฯ จึงรับรองรัฐบาลโซเวียตในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 1933 ส่งทูตไปประจำและตกลงทำสัญญาพาณิชย์ใน ค.ศ. 1935 อย่างไรก็ตาม โซเวียตไม่อาจตกลงกับสหรัฐฯ ในเรื่องการยุติปัญหาหนี้สิน และไม่อาจทำให้สหรัฐฯ สกัตกั้นญี่ปุ่นไม่ให้เข้าแทรกแซงจีนได้

ใน ค.ศ.1934 สตาลินได้เห็นอันตรายจากนาซีเยอรมันมากขึ้น กติกาสัญญาไม่รุกรานกันระหว่างเยอรมันกับโปแลนด์ทำให้โซเวียตเกรงว่าจะกระตุ้นให้ชาวโปแลนด์ดูเคเรนปัญหาของนาซีเยอรมัน ผลักดันโซเวียตให้หันเข้าหาประเทศตะวันตกมากขึ้น ในเดือนกันยายน ค.ศ. 1934 โซเวียตเข้าร่วมสนธิบัตรชาติและยกเลิกความเป็นปฏิปักษ์ต่อสนธิสัญญาสันติภาพปารีส ลิตวินอฟเป็นชาวยิว จึงต่อต้านลัทธินาซีเต็มที่ โดยสนับสนุนให้โซเวียตร่วมมือกับตะวันตก เขาอาศัยสนธิบัตรชาติเป็นที่ประกาศนโยบายของโซเวียตเรื่องสันติภาพ การลดอาวุธและความปลอดภัยร่วมกัน ด้วยความเชื่อมั่นในแนวทางใหม่อย่างจริงจัง แต่ลิตวินอฟไม่ใช่ผู้กำหนดนโยบาย ต่อมาปรากฏว่าองค์การสันนิบาตชาติไม่อาจยับยั้งอิตาลี ไม่ให้บุกอิตาลีในเอธิโอเปีย ใน ค.ศ. 1935 ได้ ซึ่งบ่งบอกว่าสันนิบาตชาติอ่อนแอเกินกว่าจะเป็นกลไกรักษา

สันติภาพได้ ในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1935 โซเวียตและฝรั่งเศสมีความหวาดกลัวเยอรมนี เหมือนกัน ได้ตกลงกติกาสัญญาให้ความช่วยเหลือกันและกัน โซเวียตให้ความช่วยเหลือทางการทหารแก่เชคโกสโลวะเกีย เพื่อต่อต้านการโจมตีของเยอรมนี ถ้าฝรั่งเศสให้การช่วยเหลือก่อน สตาลินให้การรับประกันอย่างระมัดระวังเพราะเกรงจะถลำตัวทำสงครามกับเยอรมนีในขณะที่ตะวันตกได้แต่มองดู และฝรั่งเศสใช้เวลาเกือบปีกว่าจะให้สัตยาบันสัญญา

โดมินเทอร์นยอมใช้นโยบายแนวหน้าประชาชนใหม่ เพลาจักรกรรมโมฆณาคฤมการณเพราะเห็นว่าการปฏิวัติยังไม่อาจเกิดขึ้นได้โดยทันทีกลับกลายเป็นว่ารัฐบาลฟาสซิสต์คุกคามโซเวียต คอมมิวนิสต์สากลประกาศในค.ศ. 1935 ว่าขุมพลังได้แก่กลุ่มแรงงาน ขาวนาขาวไร่ ชนชั้นกลางระดับล่างและกลุ่มปัญญาชนควรร่วมมือกันต่อต้านลัทธิฟาสซิสต์ ซึ่งมีรูปแบบของลัทธิจักรวรรดินิยมที่เป็นอันตรายที่สุด คอมมิวนิสต์ต้องร่วมมือกับสังคมนิยมและเสรีนิยมเพื่อรักษาชื่อของตนไว้ในแนวหน้าประชาชน การเข้าร่วมสันนิบาตแห่งประชาชาติและการอาศัยหลักความมั่นคงร่วมกันไม่ช่วยให้รัสเซียรู้สึกได้ว่าอันตรายที่คุกคามอยู่นั้นลดน้อยลงแต่กลับยิ่งเห็นอันตรายนั้นชัดเจนยิ่งขึ้น เมื่อกองทัพนาซีเข้ายึดไรน์แลนด์ในเดือนมีนาคม ค.ศ. 1936 ซึ่งเป็นการละเมิดสนธิสัญญาแวร์ซายส์และสัญญาโลคาร์โน อังกฤษและฝรั่งเศสคัดค้านแต่เยอรมนีกลับเร่งเสริมกำลังในไรน์แลนด์ เหตุการณ์นี้ทำให้นโยบายการสร้าง ความมั่นคงร่วมกันและกติกาสัญญาฝรั่งเศส-โซเวียตหมดความสำคัญลง สตาลินเห็นว่าจะอาศัยตะวันตกต้านทานนาซีไม่ได้ จากนั้นสตาลินก็เริ่มกวาดล้างภายในประเทศครั้งใหญ่โดยขจัดฝ่ายตรงข้ามเพื่อเตรียมรับมือกับฮิตเลอร์ต่อไป ในเดือนกรกฎาคม สงครามกลางเมืองในสเปนเริ่มต้นขึ้น เยอรมันและอิตาลีสนับสนุนนายพลฟรังโกผู้นำฟาสซิสต์สเปนก่อกบฏต่อสาธารณรัฐ ประเทศตะวันตกประกาศไม่เข้าแทรกแซงเหตุการณ์ในสเปนทำให้สตาลินต้องยิ่งสงสัยท่าทีของประเทศตะวันตกมากขึ้น โซเวียตช่วยเหลืออุดหนุนอาวุธยุทธโปกรณ์ เสบียงและคำปรึกษาทางการทหารอย่างเต็มที่ตามนโยบายแนวหน้าประชาชนต่อต้านลัทธิฟาสซิสต์ซึ่งยึดเวลาให้แมดริรดพ้นจากการยึดครองของกลุ่มฟาสซิสต์ สตาลินอาจหวังให้ประเทศตะวันตกเข้าร่วมสงครามหรือไม่ก็หวังให้พวกฟาสซิสต์มัวยุ่งอยู่กับสเปนเท่ากับยึดเวลาการเผชิญหน้าระหว่างฟาสซิสต์กับคอมมิวนิสต์รัสเซียออกไป หลัง ค.ศ. 1937 สตาลินถอนกำลังออกจากสเปนเกือบหมด และดำเนินการกวาดล้างในรัสเซียอย่างรุนแรงยิ่งขึ้น

ในเดือนตุลาคม ค.ศ. 1936 มีการจัดตั้งความตกลงร่วมมืออักษะโรม-เบอร์ลิน (Rome-Berlin Axis) ขึ้น และเยอรมนีลงนามในสัญญาเพื่อการต่อต้านโดมินเทอร์นกับญี่ปุ่น และอิตาลีได้เข้าร่วมด้วยในค.ศ. 1937 แสดงว่าคอมมิวนิสต์และฟาสซิสต์เป็นปฏิปักษ์

ต่อกันอย่างรุนแรง สามประเทศอำนาจตกลงร่วมมือกันต่อสู้กับคอมมิวนิสต์ทั่วไปโดยเฉพาะกับโซเวียตรัสเซีย ในเดือนมีนาคม ค.ศ. 1938 ฮิตเลอร์ผนวกออสเตรีย ประเทศในยุโรปค้ำค้ำแต่ไม่เกิดผล สตาลินจึงได้ข้อสรุปที่แน่นอนว่าตะวันตกจะไม่ต่อสู้กับฮิตเลอร์เพื่อช่วยยุโรปตะวันออก นโยบายความปลอดภัยร่วมกันสิ้นสุดลงในเดือนพฤษภาคม เมื่อเกิดวิกฤตการณ์ระหว่างเยอรมนีกับเชโกสโลวาเกีย เชโกสโลวาเกียสังหารระดมพล ประเทศตะวันตกกับสหภาพโซเวียตให้การประกันความช่วยเหลือถ้าเชโกสโลวาเกียถูกโจมตี ฮิตเลอร์ต้องการยึดเชโกสโลวาเกีย เพื่อเคลื่อนทัพสู่ตะวันออก ที่ประชุมมิวนิกในเดือนตุลาคมซึ่งโซเวียตไม่ได้รับเชิญเข้าร่วมด้วยนั้น ฮิตเลอร์เสนอข้อเรียกร้องเรื่องเชโกสโลวาเกีย อังกฤษและฝรั่งเศสเอาใจเยอรมนีโดยยกแคว้นซูเดเตินให้ฮิตเลอร์ ทำให้เชโกสโลวาเกีย ไม่สามารถต้านทานการรุกรบของเยอรมนีได้

ขณะเมื่อฮิตเลอร์เป็นภัยคุกคามต่อสหภาพโซเวียต สตาลินได้พยายามผ่อนคลายความตึงเครียดกับญี่ปุ่นโดยขายหุ้นเส้นทางรถไฟสายตะวันออกให้แก่รัฐบาลแมนจูว์ ใน ค.ศ.1935 และฟื้นฟูสัมพันธภาพกับรัฐบาลจีนเจียงไคเช็คโดยให้ความช่วยเหลือเงินเรื่องอาวุธและสินเชื่อ เพื่อป้องกันไม่ให้จีนกับญี่ปุ่นร่วมมือกันต่อต้านโซเวียต ในเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1938 ญี่ปุ่นโจมตีเขตชายแดนที่ชางกูแฟง และโจมตีโนมอนฮานในเดือนพฤษภาคม ค.ศ.1939 ญี่ปุ่นเสียกำลังไปมากและต้องยอมรับว่าต้องใช้ทุนสูงหากจะขยายอำนาจเข้าสู่ไซบีเรีย

ในเดือนพฤษภาคม ค.ศ.1939 โมโลตอฟ (V.M. Molotov) เข้าดำรงตำแหน่งแทนอิตวินอฟ จากนั้นไปนาร์โกมินเดลซึ่งเคยมีลักษณะยึดหยุ่นเป็นสากล ก็กลายเป็นสภาพเข้าสู่ลักษณะเข้มงวดยิ่งขึ้น ตั้งแต่เดือนมีนาคม ที่ฮิตเลอร์ยึดครองเชโกสโลวาเกียทั้งหมด ประเทศตะวันตกเลิกนโยบายเอาใจเยอรมนี อังกฤษและฝรั่งเศสรับรองบูรณภาพของโปแลนด์และรומาเนียแต่ไม่บังเกิดผล ในที่ประชุมพรรคคอมมิวนิสต์ครั้งที่ 18 สตาลินกล่าวหาประเทศตะวันตกว่าพยายามยุยงให้เยอรมนีกับโซเวียตต้องขัดแย้งกัน โซเวียตจะไม่ยอมให้ใครดึงเข้าสงคราม "เพื่อเขี่ยลูกเกาลัดจากกองไฟให้คนอื่นได้กิน" ประเทศตะวันตกส่งคณะผู้แทนทหารไปยังรัสเซียในเดือนสิงหาคม แต่ก็สายเกินไป ฮิตเลอร์มุ่งหมายเข้าตีโปแลนด์จึงเจรจากับสหภาพโซเวียต และแล้วทั่วโลกก็ต้องตกตะลึงเมื่อศัตรูทางอุดมการณ์สองฝ่ายลงนามในความตกลงร่วมกันระหว่างริบเบนทรอปและโมโลตอฟ ในวันที่ 23 สิงหาคม ค.ศ. 1939 เรียก ว่า กติกาสัญญานาซี-โซเวียต ณ มอสโก สัญญานี้เป็นสัญญาพาณิชย์และตกลงไม่รุกรานกัน นานสิบปี เยอรมนีให้โซเวียตได้เชื่อมสินค้าจักรกลเพื่อแลกกับวัตถุดิบและรับประกันว่าต่างฝ่ายจะเป็นกลางหากอีกฝ่ายถูกโจมตีโดยประเทศที่สาม สองประเทศตกลงสัญญาลับแบ่งเขตแดน

กัน ได้แก่ แบ่งโปแลนด์ (นับเป็นครั้งที่ 4) ดินแดนทางตะวันออกของแม่น้ำนาร์ว วิตูลาและ
ซัน ซึ่งมีชาวเบลารุสเซียและยูเครนอาศัยอยู่ รวมทั้งส่วนที่เป็นของโปแลนด์ เอสโทเนีย ลัตเวีย
และฟินแลนด์ตกเป็นของรัสเซีย ลิทัวเนียเป็นของเยอรมนีและเยอรมนียอมรับรองผลประโยชน์
ของโซเวียตในเบสซาราเบีย ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของโรมาเนียด้วย เผด็จการสองประเทศเจรจาต่อ
รองทางการทูตอย่างเลวแบบเก่าเหมือนสมัยนโปเลียนกับชาร์อเล็กซานเดอร์ที่ 1 ในสนธิ
สัญญาทิลสิต สัญญานี้ทำให้เยอรมนีเบาใจว่าจะได้จัดการกับยุโรปได้อย่างเต็มที่ สตาลินคิดว่า
ได้ประสบความสำเร็จทางการทูตและป้องกันรัสเซียไม่ให้ถูกโจมตี และใช้แดนกันกระทบกัน
โลกทุนนิยมออกไปให้สู้กันเอง ส่วนรัสเซียจะตัดสินใจยุโรป

เยอรมนีใช้ยุทธการสายฟ้าฟาด(Blitzkrieg) บุกโจมตีโปแลนด์ในวันที่ 1
กันยายน ค.ศ. 1939 ประเทศอำนาจตะวันตกประกาศสงครามต่อเยอรมนีในวันที่ 3
กันยายน กองทัพเยอรมันบุกรุกคืบหน้าอย่างรวดเร็ว สตาลินเป็นกังวลและยังเกรงว่าเยอรมนี
อาจตัดสินใจบุกโซเวียต ฝรั่งเศสยังนั่งเฉยอยู่และสตาลินเผชิญทางสองแพร่ง คือบุกโปแลนด์
แล้วเสี่ยงให้ประเทศตะวันตกประกาศสงครามหรืออยู่เฉยๆ แต่ที่สุดก็ตัดสินใจบุกโปแลนด์ ใน
วันที่ 17 กันยายน ค.ศ. 1939 ซึ่งโซเวียตได้ทำการต่อรองกับเยอรมนีโดยแลกส่วนที่ชาว
ลิทัวเนียอาศัยกับที่ชาวโปแลนด์อาศัยซึ่งโซเวียตครองอยู่ ฟินแลนด์ตั้งอยู่ในเขตที่รัสเซียจำเป็นต้อง
ต้องมีอิทธิพลควบคุมได้เพื่อป้องกันตนเอง สตาลินต้องการให้พรมแดนฟินน์เซียบออกไปห่าง
จากเลนินกราดมากขึ้น จึงเสนอขอแลกดินแดนฟินน์ที่อยู่ใกล้เลนินกราดกับส่วนหนึ่งของ
โซเวียตคาเรเลีย ชาวฟินน์ยอมให้บางประการ แต่ปฏิเสธไม่ให้โซเวียตตั้งฐานทัพเรือในดินแดน
ตน โซเวียตจึงเพิกถอนกติกาสัญญาไม่รุกรานกันและโจมตีฟินแลนด์ในวันที่ 30 พฤศจิกายน
ค.ศ. 1939 กองทัพฟินน์ต้านทานกำลังโซเวียตอย่างเต็มที่ ฝ่ายรัสเซียบาดเจ็บล้มตายเป็นอัน
มาก เนื่องจากทัพรัสเซียอ่อนแอจากการกวาดล้าง แต่สตาลินได้จัดการแก้ไขจนสามารถทะลวง
แนวป้องกันของฟินน์ได้ ประเทศตะวันตกตำหนิรัสเซีย และขับรัสเซียออกจากสันนิบาตชาติ
อย่างไรก็ดีในเดือนเมษายน ค.ศ. 1940 ไวมาร์เยอรมันบุกยึดเดนมาร์กและนอร์เวย์และเอา
ชนะฝรั่งเศสได้ในเดือนมิถุนายน ติวาล้อมประเทศเมืองล่าง(ฮอลแลนด์/เบลเยียม)ได้ ซึ่งทำ
ให้สตาลินคิดหนักเนื่องจากชัยชนะเป็นของเยอรมนีอย่างง่ายดาย ไม่ใช่สงครามทำให้แต่ละฝ่าย
อ่อนล้า เปิดโอกาสให้โซเวียตหาประโยชน์ได้ดังที่เคยคาด ระหว่างที่เยอรมนีบุกตะวันตก
โซเวียตได้พยายามจัดวางกำลังด้านทานทัพเยอรมันตามเขตพรมแดนทางตะวันตก โซเวียตยื่น
คำขาดกับลิทัวเนีย ลัตเวีย เอสโทเนีย ให้มีรัฐบาลเป็นมิตรกับรัสเซีย และยึดเบสซาราเบีย และ
บูโกวินาเหนือจากโรมาเนีย

เมื่อโมโลตอฟเยือนเบอร์ลินในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 1940 ฮิตเลอร์เสนอให้โซเวียตเข้าร่วมสงครามเพื่อจัดการกับอังกฤษ โดยร่วมในไตรภาคีซึ่งมีเยอรมนี อิตาลีและญี่ปุ่น โดยโซเวียตจะได้รับดินแดนในบริเวณทะเลดำและเอเชียกลาง โมโลตอฟปรึกษากับรัฐบาลและตั้งข้อเสนอมากมาย ได้แก่ ขอให้ฟินแลนด์ ดินแดนในบอลข่านและตุรกีเข้าอยู่ในเขตอิทธิพลของรัสเซีย และเรียกร้องเรื่องบัลแกเรีย บอสฟอรัส เปอร์เซียและสะคะวิน เหตุใดสตาลินจึงเรียกร้องมากมายในเวลาที่เขาใจฮิตเลอร์และทำทุกอย่างเพื่อหลีกเลี่ยงสงคราม ที่เป็นได้ก็คือถ้าไม่เรียกร้องมาก อีกฝ่ายอาจเข้าใจว่าโซเวียตอ่อนแอ แต่ผลกลับกลายเป็นว่าทำให้ฮิตเลอร์หุนเหิงและระแวงว่าโซเวียตจะเป็นภาคีที่เชื่อถือไม่ได้ รัสเซียไปไกลเกินกว่าจะตกลงด้วยได้ ดังนั้นแม้ว่าสงครามทางตะวันตกจะยังไม่สิ้นสุด ฮิตเลอร์ก็ตัดสินใจลงนามอนุมัติปฏิบัติการบาร์บารอสซา(Operation Barbarossa) ในวันที่ 18 ธันวาคม ค.ศ. 1940 ให้เปิดฉากโจมตีรัสเซีย อย่างไรก็ดีนับเป็นโชคของโซเวียตที่เกิดรัฐประหารในเบลเกรด ยูโกสลาเวีย ที่ทำให้รัฐบาลนิยมเยอรมันหมดอำนาจ และเยอรมนีต้องส่งกำลังเข้าเสริมในกรีซอีกด้วย ทำให้ปฏิบัติการบุกรัสเซียต้องล่าช้าเนิ่นนานออกไป ในระหว่างที่สภากาการณ์หมิ่นเหม่นี้เอง สตาลินได้ตกลงสัญญาไม่รุกรานกับญี่ปุ่นในเดือนเมษายน ค.ศ. 1941 เพื่อความปลอดภัยด้านตะวันออก อย่างไรก็ตามก็ดีสัญญานี้ช่วยให้ญี่ปุ่นโจมตีอ่าวเพิร์ลได้อย่างสะดวกในอีกแปดเดือนถัดมา